

БІЛІМ КІЛТІ - КЛЮЧ ЗНАНИЙ

№ 7 (217), 2026

Шілде

Июль

2011 жылдан бастап ай сайын шығады — С 2011 года выходит ежемесячно

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.

Журнал издаётся с января-февраля 2006

года на казахском и русском языках

**(Республикалық ғылыми-әдістемелік
педагогикалық журнал
Республиканский научно-методический
педагогический журнал)**

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Г. Сұлтанғалиева

Оқушыларды қазақстандық патриотизмге тәрбиелеу.....3

Х. Атабаева

Бағалау және білім сапасы 6

А. Исанова

Әдебиет пәніне инклюзив оқушыны оқыту.....9

Т. Қасенов

Қазақтардың әскерді ұйымдастыру принципі.....11

А. Олжаева

Искусственный интеллект в образовании: от цифрового помощника
к новому формату педагогической работы.....16

О. Дзюба

Уголовная ответственность несовершеннолетних 22

Т. Дроботова

Образ зеркального отображения добра и зла в музыке Моцарта 28

Б. Акмурзаева

Отбасылық құқық. Пунктуация.....33

Д. Баймағамбетова

Құстар – біздің досымыз.....38

Б. Ашикова

Болашаққа ұмтылыс 40

Б. Байдаулетова

Дарынды жас шахматшылар.....42

Ж. Аскарова

Учитель XXI века.....43

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

«Педагог LTD» ЖШС

Редактор:

Гүлжанат ҚҰСТАНОВА

**БІЛІМ КІЛТІ -
КЛЮЧ ЗНАНИЙ**
журналы

20.05.2010 ж. ҚР Байланыс
және ақпарат министрлігінде
қайта тіркеліп, №10965-Ж
куәлігі берілді.

Басуға қол қойылды

30.07.2026 ж.

Сандық басылым.

Тапсырысы: 322.

Басылым индексі: 75488

Редакцияның мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,

Мамыр-2 ы/а, 13-7.

Тел/факс: 8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел:

8 777 303 37 67.

Эл. пошта:

pedagog-ltd@mail.ru

Сайт:

pedagogltd.kz

Журнал «Rado Print»

баспаханасында басылды.

Алматы қ., Мыңбаев көш., 46,
кеңсе 411А

Көркемдеуші және беттеуші:

Нұрзат Раймқұлова

Редакциялық алқа: Редакционная коллегия:

Н. Омашев — ҚР Жоғары мектеп ғылым академиясының академигі, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, филология ғылымдарының докторы, профессор.

С. Аманжолов — педагогика ғылымдарының докторы, ҚР Білім беру ісінің үздігі, А.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің педагогика факультетінің деканы.

Ә. Дүйсебек — Ы. Алтынсарин атындағы Қазақ Білім академиясының вице-президенті.

А. Миразова — ҚР Білім беру ісінің үздігі, Қазақстанның Еңбек ері.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word файлы ретінде сақтаңыз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөніңізді толық жазыңыз (Мысалы, М.Т., К.С. емес). Мақалаңызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн. Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Болмаса, факс арқылы, бағалы хат арқылы редакция мекенжайына жіберулеріңізге болады.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ!

Представляемые материалы должны быть напечатаны на компьютере и сохранены в формате программы Microsoft Word. Объем не более 2-х страниц. Сведения об авторе должны быть точными и полными. Фотографии высылайте отдельными файлами в формате JPEG, TIFF, не вставляя в текст статьи. К высылаемому материалу приложить копию квитанции о подписке на журнал. Материалы отправляйте электронной почтой (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru), факсом или заказным письмом.

Учредитель:

ООО «Педагог LTD»

Главный редактор: Г. КУСТАНОВА
Журнал перерегистрирован в Министерстве
связи и информации РК. Свидетельство
№10965-Ж от 20.05.2010 г. Астана.

Подписано в печать 30.03.2026 г.

Печать цифровая.

Заказ 322.

Подписной индекс: 75488

Адрес редакции:

050036, г. Алматы,

Мкр. Мамыр-2, 13-7.

Тел./факс: 8 (727) 255-72-94;

Моб.т.: 8 777 3033767

Эл. почта: pedagog-ltd@mail.ru

Сайт: pedagogltd.kz

Журнал напечатан в типографии

«Rado Print».

Адрес: г. Алматы, ул. Мынбаева, 46, оф. 411А

Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды.

Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды.

Опубликованные материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях несут авторы. Рукописи и фотоснимки не рецензируются и не возвращаются. Перепечатка материалов, опубликованных в журнале допускаются только с согласия редакции.

Оқушыларды қазақстандық патриотизмге тәрбиелеу

Бүгінгі жас ұрпақ-болашақ Қазақстан азаматы. Олар өзімізді қоршаған ірі өркениет орталықтарын, түрлі мәдениетті меңгеріп, өзін сыйлата алатын, рухани дүниесі бай, интеллект деңгейі жоғары, білімді де білікті жаһандану заманына сай болуы шарт. Біздің мектептегі тәрбие жұмыстарымыз оқушыларды болашақ қоғам мүддесі үшін еңбектене алатын, Отанын сүйетін, нағыз патриот тұлға етіп даярлауға бағытталады.

Қазақстан Республикасының ұлттық білім беру жүйесіндегі патриоттық тәрбие берудің орны ерекше. Әдетте жер көлемі жөнінен дүние жүзінде тоғызыншы орынды иеленетін, табиғат ресурстарына бай, халқы аз және көпұлтты Қазақстан Республикасының әрбір азаматының Отаны туралы патриоттық санасын, ой-өрісін дамыту, мемлекетімізді ғаламдану үрдісіндегі бәсекелестікке және ұлттық ерекшеліктерімізді сақтай отырып, өркениетті елдер қатарына жеткізуге ықпал ететін патриоттық тәрбие беруді ең пәрменді және сенімді идеологиялық құрал ретінде ұлттық білім беру жүйесіне енгізудің маңызы зор.

Демек, мемлекетіміздің білім беру жүйесінде патриоттық тәрбие беруді жан-жақты жетілдіру ұлттық идеяға, ұлттық құндылықтарға негізделіп құрылып, ұлт мүддесін басым бағытта ұстай отырып дамытылуы тиіс.

Бағдарлама оң, жасампаз дүниетанымға ие, мұнысы азаматтың жауапкершілік сезімінен, саналы таңдау жасау және Отан, қоғам, өз отбасы игілігіне, жеке басына бағытталған дербес шешім қабылдай алу қабілетінен көрінетін азаматты тәрбиелеуді, берік адамгершілік негізге

ие, солай бола тұра өзгермелі жағдайларға бейімделуге қабілетті және жаңа идеяларға зерек, үнемі жетіліп отыратын тұлғаны қалыптастыруды көздеді.

Мектеп оқушыларына патриоттық тәрбие берудің іс-тәжірибелерін зерттеушілер олардың әдістері, формалары мен мазмұнын анықтаған ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, патриоттық тәрбиені қалыптастырудың мынадай бағыттарын белгілейді:

Патриоттық білім;

Патриоттық сана;

Патриоттық іс-әрекет.

Қазіргі қоғамның әлеуметтік сұранысын мектепке қойып отырған талап тұрғысынан қарастырғанда, патриоттық білім беру маңызды мәселе болып отыр.

Патриоттық білім тұлғаны жан-жақты дамыту, патриоттық сана мен сезім қалыптастыру үрдісі ретінде қарастырамыз. Қазақстандық патриотизм өткен замандағы қоғам құндылықтары: тұлға, отбасы, білім, еңбек, Отан, Жер бетіндегі бейбітшілік. Бүгінгі таңдағы патриоттық тәрбие жекелеген бағыттарға ғана емес, қоғам құндылықтарына қарай бағыт ұстайды. Өйткені патриоттық сезімнің басты нысаны — Отан, оның мазмұны: туған жер, табиғат, дін, тіл, дәстүр, тарих, әдебиет, өнер. Олар жеке тұлғаны ерекше жылылық, сүйіспеншілік сезіміне баулып, патриоттық сезімнің қайнар көзі болады. Ал Қазақстандық патриотизм дегеніміз — Қазақстанда тұратын барлық ұлт өкілдері, яғни қазақстандықтардың Отанымызға, елімізге, жерімізге деген сүйіспеншілігі. Әрине, Отанды сүю — әркімнің сана-сезіміне байланысты, қасиетті сезім. Отанға

деген сүйіспеншілік, туған жерге құрмет, патриотизм — тұлғаның дамуындағы ең жоғарғы деңгейді сипаттайтын аса маңызды рухани игіліктердің бірі. Ол адамның Отан игілігі үшін қызмет етуінен, қажет болса, сол мақсат жолында ғұмырын құрбандыққа шалуға дейін баруынан көрінеді. Қазіргі таңда «қазақстандық патриотизмді» еліміздің әрбір азаматының санасына сіңіру — кезек күттірмейтін мәселе. Ұлтына, нәсіліне, сенімі мен нанымына, саяси көзқарасы мен ұстанған бағыт-бағдарына, тағы басқа ерекшеліктеріне қарамастан, Республикамыздың әрбір азаматы өзі өмір сүріп, ауасын жұтып, игілігін пайдаланып отырған мемлекетін «Туған елім, Отаным» деп тануы қажет. Мемлекетке есімін беріп отырған ұлттың салт-дәстүріне құрметпен қарау, оның тілі мен дінін сыйлау, заңдарына бағыну, рәміздерін ардақтап, жетістіктеріне шаттану-қоғамның әрбір мүшесінің басты міндеті.

Бүгінгі қазақстандық патриотизм туралы айтар болсақ, ол мынадай принциптерге сүйенуі тиіс:

- қазақ ұлтын, ана тілін, мұсылман дінін, туған жерін жанындай сүйу, қорғай білу;
- қазақ ұлтын әлемге танытуға ұмтылу;
- қазақ халқына деген отансүйгіштігі, бауырмалдығы жоғары болу;
- отандық өнімдерді, ұлттық тағамдарды әрқашан тұтыну;
- қазақтың ырымдары мен тиымдарын берік ұстану;
- қазақтың салт-дәстүрлерін қастерлеу және үнемі насихаттау;
- қазақтың отансүйгіштік әндерін тыңдау;
- мемлекеттік рәміздерді қасиет тұту және қорғай білу;
- патриоттық ой-санасы жетілген, ары таза болу;

- қазақ батырларының ерлігін, үлгі өсиетін өнеге тұту.

Яғни қазақ елін әлемдік аренада ұлттық құндылықтарды, қаһармандылықты мәңгі сақтайтын және насихаттайтын шынайы патриоттарды, нағыз батырларды тәрбиелеудің маңызы зор.

Осы орайда, мен мектебіміздегі оқушыларды ұлтжандылыққа, отансүйгіштікке тәрбиелеуде жасалған жұмыстарға тоқталып өтсем. Патриотизмге тәрбиелеуде жеке тұлғаның өзін-өзі айқындауына және қалыптасуына жәрдем көрсету болып табылатын балалардың және жастардың қоғамдық қозғалыстары мен ұйымдары, шығармашылық одақтары айрықша рөл атқарады. Осы мақсатта мектебімізде құрылған «Болашақ» балалар ұйымының алар орны ерекше. Бұл ұйым «Атамекен» бағдарламасын басшылыққа ала отырып жұмыс жасайды. Ұйымға мектебіміздің барлық оқушылары топтастырылған. Сондай-ақ мектебімізде «Жас тимуршылар», «Жас инспекторлар», «Жасыл желек сақшылары» топтары жұмыс жасайды.

«Жас тимуршылар» тобының мүшелері жыл бойы қарттарға, мүгедек жандарға көмек көрсетсе, «Жасыл желек сақшылары» мектеп ауласын көгалдандыру жұмыстарының белді мүшелері. Бұл топтың мүшелері «Жас Өркен» акциясына белсене ат салысып, мектеп ауласына 110 түп қарағай мен қайың көшеттерін отырғызды. Оқушылардың бос уақыттарын ұтымды пайдалану мақсатында мектебімізде бірнеше үйірме жұмыстары жұмыс жасайды.

Әскери-патриоттық тәрбие оқушылардың бойында патриоттық сезім мен азаматтықты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Осы орайда жыл сайын өткізіліп отыратын «Алау», «Ұлан» әске-

ри-спорттық ойындардың да алар орны ерекше.

Қазіргі таңда мемлекетіміздің рәміздерін құрметтеу, олардың авторларын білу әрбір қазақстандықтың азаматтық борышы. Мемлекеттік рәміздер Ту, Елтаңба, Әнұранда халқымыздың өткен өмір тарихы, бүгінгі игілікті істері айшықталған. Осы мемлекеттік рәміздерден басталған тәрбие тұлғалардың қоғамдық бағыт-бағдарын анықтайды, адамгершілік құндылықтарын қалыптастырады, әлеуметтік белсенділігін жоғарылатып, өз іс-әрекеттеріне жауапкершілігін арттырады және Отан игілігі жолында қызмет етуге ұмтылдырады. Сондай-ақ қазақ халқының озық гуманистік құндылықтары негізінде жалпы ұлтжандылыққа, қазақстандық патриотизмге, отансүйгіштікке тәрбиелейді. Әр сабағымда мен оқушылармен мемлекеттік рәміздер жайлы олардың білімдерін тексеріп, рәміздерге байланысты сөз қозғап отырамын. Оқушылардың білімін дамыту, тәрбиелеу, патриоттық сезімін қалыптастыру, шығармашылық белсенділіктерін күшейту, рухы биік азамат етіп тәрбиелеу білім беру процесінде іске асады. Дегенмен бұл үрдіс сыныптан тыс жұмыстарда да өз жалғасын таба алады. Оқушыларға патриоттық тәрбие беру, этнопедагогика материалдарына қызығушылықтарын ояту, ұлттық салт-дәстүр, ұлттық ойындар туралы білім мен тәрбие берудің басты-басты мәселелері сыныптан тыс жұмыстарды тиімді ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады. Сыныптан тыс жұмыстардың түрлі формалары арқылы оқушылардың еліне, жеріне деген сезімдері нығаяды, көркем әдебиетке деген қызығушылықтары оянып, тілдері дамиды, патриоттық тәрбие қалыптасады. Мектебімізде жыл сайын өткізіліп отыратын ашық тәрбие

сағаттары, түрлі кештер, семинарлар, конференциялар, «дөңгелек үстел» отырыстары, акциялар, конкурстар, дебаттар осының айғағы. Сондай-ақ біз әрдайым құқық қорғау органдары өкілдері, соғыс ардагерлері, жергілікті ақын-жазушылар, спортшылар, студенттермен жиі тақырыптық кездесулер ұйымдастырып кездесіп отырамыз. Патриоттық тәрбие беру, Қазақстан елордасының жағымды беделін нығайту және насихаттау мақсатында облыс әкімінің бастамасымен оқушыларға Астана қаласына ұдайы экскурсия ұйымдастырылып отырды.

Патриотизмнің қалыптасуына сонымен қатар тарихи орындарға туристік бағыттар ұйымдастыру да ықпал етеді. Мектебімізде бұл үшін оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, кешенді экскурсиялық бағдарламалар әзірленді. Оқушыларымыз жыл сайын ауданымыздың көрікті жерлері Қарасай-Ағынтай кесенесіне, Уалихановтар қонысына, Айыртау, Имантау өңірлеріне, облыс орталығы Петропавл қаласына экскурсияға барып тұрады.

Біздің көздеген мақсатымыз — қазіргі заманғы сауатты, бәсекеге қабілетті, өз елінің шынайы патриоттарын тәрбиелеу. Бұл — толық орындалатын міндет. Әр ұстаз осы міндетті орындауға бар күшін жұмсауы қажет. Біз әр қадамымызды Отанымыз — Қазақстан Республикасының гүлденуі мен өркендеуіне жұмсауымыз қажет.

**Гүлжанат Талғатқызы
СҰЛТАНҒАЛИЕВА,
Саумалкөл қазақ орта мектебі
директорының
тәрбие ісі жөніндегі орынбасары.
Айыртау ауданы,
Солтүстік Қазақстан облысы**

Бағалау және білім сапасы

Мектеп мұғалімдерінің оқушы білімін бағалауы туралы әр түрлі пікір бар. Тіпті бір-біріне қарама-қарсы келетіндері де аз емес. Бірақ өзіндік ерекшеліктері бар бағалау жүйелерімен жұмыс істейтін мұғалімдер тәжірибесінің жақсы жақтарын көре білу де маңызды. Ең бастысы баланың оқуға ынтасын арттыру.

Соңғы жылдары оқу құралдары, бағдарлама, әдіс-тәсілдер көптеген өзгеріске ұшырады. Оқыту қиын, балалар меңгере алмайды дедік. Бағдарлама қысқартылды. Толық үлгірім береміз деп жаман баға қою шектелді. Бірақ, бұдан балалар оқу бағдарламасын толық игеріп кете алмады. Қайта кері кеттік. Қайтадан жаман баға қою керек дедік. Бәрібір жақсара қойған үлгірім жоқ. Дегенмен де оқу-тәрбие сапасы оқушы — мұғалім — мектеп дирекциясы деген тізбектен іздейтініміз рас.

Мектеп — тұтас организм. Әлі күнге мектептегі оқу-тәрбие ісінің жетістігі мен кемшілігінің нақты критерийлері жоқ. Жұмысты бағалау — салыстырмалы дүние. Сондықтан да субъективтілікке жол беріледі. Айтылып жүргендей, жұмыс нәтижесі-өзара байланысты мәселелерге тәуелді. Мысалы, мектептегі мұғалімдердің ұжымдық беріктігі, бірлігі сезілмесе, оқушылар арасындағы ұжымшылдық та болмайды. Мұғалімдер ұжымы шығармашылықпен

жұмыс істей алмаған мектепте сабақтың да шығармашылықпен ұйымдастыруы неғайбыл. Мұғалім мен басшы арасында ынтымақтастық орнамаса, бала мен мұғалім арасында да түсінушілік тумайды. Осының бәрінің сапаға тигізер әсері бар.

Әлемдік білім беру, оқыту концепциясында күрделі үш системаның бары белгілі. Соның ішінде біздің елде үлгірім негізінде сыныптан сыныпқа көшіру жүйесі қолданылады. Бұл өзі жас адамның қоғамдық талапты дұрыс ұғуына, өлшем-ереже тұрғысынан әділ қазылық пейілде болуға баулиды деп ойлаймын. Анығын айтсақ, бағалау арқылы оқушының білім деңгейін көрсетуге ғана емес, оның ізгілікке, жауапкершілікке, әділдік пен адалдыққа, ұжымшылдыққа ұмтылдыруға тиіспіз. Бір сөзбен айтқанда бағалау тәрбие құралына айналуы керек.

Қазіргі мектеп практикасында сынып журналындағы баға қоры жиі сөз болып, тексеріс, бақылауға алынып жүр. Осындай сын, талаптан құтылу ниетімен бағалауға жауапсыз қарап, журнал толтыратын мұғалімдердің сынып оқушыларына әлеуметтік залалы болады. Ол шәкіртті принципсіздікке, өтірікке үйретеді. Ортақ талап пен жауапкершілікке әлсіретіп, әдісқой «қу» балалардың баға алу ойынына айналады. Мұндай жағдайда оқушы адалдығы де-

ген сезімге ақау түседі. Кейде баға эмоция жетегінде бір ғана жауапқа қойылатыны бар. Бұл баланың қабілетін толық көрсете алмайды. Егер қойылған баға оқушының білім дәрежесін көрсететіндей болса, сол бағадан кейін оның нені меңгермегі анықталса, қай тақырыппен қалай жұмыс істеу керек екенін білуге болады. Кейде «Әттең, қайта сұраса, сынаққа түссем» деген талпынысты байқауға болады. Осындай талапкерден сұрағанда дұрыс жауап бере алмаса да, мұғалім кешіріммен қарағаны жөн. Бірақ жұмысын ескерусіз қалдырмауы керек. Келесі сабақта мүмкіндік туғызуды ойлау қажет. Сонда оқушы көңіл-күйінде баға жөнінде наразылық болмайды.

Мен өз тәжірибемде сынып журналынан басқа қосымша журнал-дәптер пайдаланамын. Кәдуілгі сынып журналы түрінде жасалған журнал-дәптерді әр сабақ үшін екі клеткаға бөліп қоямын. Себебі кейбір сабақта екі баға қоятын кез келеді. Сабақ үстінде оқушы өткенді пайдалана алмай, жетекші сұрақты іліп әкете алмаса, «екілік» қоюға болады дейік. Оны қою керек. Жауапты басқа оқушы жалғастырады. Ал алдыңғы оқушы білмегенін келесі оқушының жұмысынан не жауабынан кейін-ақ есіне түсіріп алатын кез болады. Кейінгі көп қайталауларда ол оны әбден бекіте түсуі мүмкін. Сондықтан екілікті кіші журналға қою қапы қалдырмайды. Ал негізгі журналға бірден қойсаңыз, тоқсан аяғындағы

қортынды баға үшін тигізер әсерінен оқушы құтыла алмайтын сәт тууы мүмкін. Ал кіші журналдағы баға жоюға оңай, оны кез келген күні сабақтан соң сұрап түзетуге болады.

Күнделікті сабақта мүмкіндігінше баланы көп бағалау керек. Тіпті бір сабақтың үстінде екі баға қоятын кез болады дедік.

Тарих қайталауы көп, еске түсіру мол пән болғандықтан, алғашқы сәттерде сұрақтарға бірден жауап бермеген оқушы келер сәтте белсенділік танытып білімін көрсете алады. Осындайда оқушы еңбегіне алғашқыдан көтеріңкі баға қойып, оны құптап, талдап айтып жіберемін. Әділ қойылған баға оқушы мен мұғалім арасында адамгершілік қарым-қатынас орнықтырады.

Баға қою арқылы бала жанына үрей туғызудан гөрі, тез толғанып, қайта талаптануға ұмтылдыру керек. Ал үлкен журналға қойылған «екілік» оқушының талабына, ынтасына кері әсер етуі мүмкін. Оқушы ынтасын арттырып, өз күшіне сене алатын жағдайға жеткізсек, онда ол байсалды адамның шығармашылық ісіне айналады. Мектептегі жас өспірімнің білімін өсіретін кезең — сабақтағы шығармашылық ізденіс сәті. Бұл өзі оқушы, көңілін тасытып, өзінің мүмкіндігіне көзін жеткізіп, қуанышқа бөлейді. Оқушы үшін ауыр соққы — «екілік». Одан арылудың жолын оқушының өздігінен табуы екіталай. Сонда беретін көмек, одан шығаратын жол бағаға

кеңпейілділікте емес. Еңбектенудің жолын көрсетуде. Өз еңбегінің нәтижелі болуын оқушы өзі іздейтіндей болуы керек.

Оқушының мақсатқа жете алмай қалатын кезі үй тапсырмасын орындауда кезігеді. Бәлкім, онда бір ұғым оқушыға жетпей қалуы мүмкін. Мұндай жағдай ойламаған жерден кездесіп қала береді. Осындай кемшіліктердің қайсысында болса да, мұғалім қатты кетіп, оқушыны кінәлі сана-са, шәкірт ешбір уәж айта алмайды, түсінік те бере алмайды. Әдейі істемегенін қалай айтсын, сөйтіп төмен баға алады. Мұғалім жеке ерекшелікті ескермей, жұмысты зерттемей, бағаны төмендете берсе, оқушы іштей жәбірленеді, өзіне-өзінің сенімі азаяды. Қолымнан келмейді деп торығып-түңіліп, тұйыққа тіреледі. Оқушының жағдайын танып, ұсыныс-кеңес бере алатын адам — ұстаз. Үлгірімі төмендеп кеткен оқушыларға кезінде өзара жолдастық көмек ұйымдастырудың да тиімділігі мол.

Балалардың өзара көмегін ұйымдастыруда кейбір ұғымдарды жолдасынан тезірек түсінетінін байқадым. Жолдасынан ұялмай, тартынбай сұрайды, талқылайды, көз жеткізеді. Ал түсінік беретін оқушы жолдасының неден қателесетінін, неге қателесетінін дәл айтып жеткізу мүмкін. Сабакта параллель жұмыстар жүріп жатқандықтан, мұғалім әлгіндей жағдайларды көрмегендей не аңғармағандай күй танытуы жөн. Еркіндігі бар істің өнімді болатыны бар.

Кейде оқушы түсінігінде, жұмысында кездесетін қателер, кемшіліктер бір ауыз ұғыммен түзеле кететін секілді-ақ... Іс жүзінде олай болмай жатады. Сабак сайын айтып түзеп жүретін қателерге кезде ренжисін, неге ұқпайды деп те жүретін кезіміз болады. Сондай бір кезде жолдастық өзара көмектің ұтымдырақ болатынын көріп жүрміз. Мұндай көмекті дұрыс бағалау керек. Үйренгенге де, үйретушіге де баға қойылады. Әрине, үйретуші өз білімін әрі бекітіп, әрі дамытып тұрғандықтан, оған бір балл артық қойылады. Оның білімі ұмытылмай, есінде берік сақталатыны анық.

Бағалаудың ең берік, сенімді жолы — бақылау жұмысы, мұнда әркімнің өз ерекшелігі, білім қоры айқын байқалады. Егер мұғалім білімі жанжақты терең, өзі талапшыл және оқушымен әділ қатынаста болса, оған шәкіртінің құметі артады. Оқушы жақсы оқи бастайды. Мұғалім шәкіртін жақсы жағынан көре түсінеді.

Педагогиканың қиындығы сонда, білім берумен жұмыс бітпейді. Білімді оқушыға меңгертіп, дарыта да білу керек. Бұл — үлкен өнер, ұстаз мұраты да осыған саяды.

**Халида Абдулбариевна АТАБАЕВА,
Жансүгіров атындағы орта мектеп
директорының
оқу ісі жөніндегі орынбасары.
Қызылағаш ауылы,
Ақсу ауданы,
Жетісу облысы**

Әдебиет пәніне инклюзив оқушыны оқыту

Мақсаты: Әдебиет пәнінде инклюзив оқушыны оқыту арқылы, олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және әлеуметтік ортада бейімделу дағдыларын қалыптастыру.

Міндеттері:

- Инклюзив оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын арттыру мақсатында, әдебиет пәнінің мазмұнын әр оқушының жеке ерекшеліктеріне қарай бейімдеу қажеттілігін анықтау;

- Әдеби шығармашылық тапсырмаларды орындау арқылы инклюзив оқушылардың сыни ойлау, шығармашылық және қарым-қатынас дағдыларын дамыту;

- Инклюзив оқушылар үшін әдебиет пәнінде қолданылатын әдіс-тәсілдерді зерттеу және олардың тиімділігін бағалау;

- Инклюзив оқушылардың әдебиетті қабылдау деңгейін анықтау үшін түрлі бағалау құралдарын енгізу және олардың нәтижелерін талдау.

Әдебиет пәнінде инклюзив оқушыларды оқыту қазіргі білім беру жүйесінің маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Қазақстанның білім беру саласында инклюзия принциптерін енгізу оқушылардың тең құқықтарын қамтамасыз ету және олардың әлеуметтенуін қолдау мақсатында жүзеге асырылуда. Инклюзив білім беру жүйесі әртүрлі әлеуметтік, мәдени және психологиялық факторларды ескере отырып, барша

оқушылардың бірдей білім алуын қамтамасыз етеді. Әдебиет пәні инклюзив оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, олардың әдебиетке деген қызығушылығын оятуға және әлеуметтік ортада бейімделуіне көмек көрсетеді.

Аталған тақырыптың өзектілігі қазіргі қоғамда инклюзив білім берудің маңызының артуымен байланысты. Инклюзив оқушыларға әдебиет пәнінде қолдау көрсету арқылы, олардың әлеуметтегі рөлін арттыруға, қоғамға бейімделу мүмкіндіктерін кеңейтуге болады. Әдебиет арқылы балалардың эмоциялық және эстетикалық дамуы, адамгершілік құндылықтарын қабылдауы, сондай-ақ сыни ойлау қабілеттерінің қалыптасуы жүзеге асады. Инклюзия принциптері негізінде оқыту әдістері мен тәсілдерін жетілдіру, инклюзив оқушылардың әдебиетті қабылдау деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу материалдарын бейімдеу, түрлі шығармашылық тапсырмалар мен жобаларды енгізу, оқу процесін қызықты әрі тиімді етуге септігін тигізеді. Мұндай тәсілдер оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын арттырып, олардың оқу мотивациясын жоғарылатады. Инклюзив оқушылардың әдебиет пәніндегі жетістіктері, білім беру процесінде теңдестікті қамтамасыз ету және барлық оқушы-

лардың әлеуметтенуін қолдау үшін маңызды.

Инклюзив білім беру тек қана физикалық мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды емес, сонымен қатар, әртүрлі мәдени, әлеуметтік, және тілдік фоннан келген балаларды да қамтиды. Сондықтанда инклюзив білім беру жүйесіне енгізілген инновациялық әдістер, мысалы, топтық жұмыстар, шығармашылық жобалар, және диалогтық оқыту формалары, инклюзив оқушылардың белсенділігін арттырса, шығармашылық тапсырмалар арқылы балалар өз идеяларын жүйелеуге, өз пікірлерін қорғауға, және бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады.

Инклюзив оқушылардың әдебиетті қабылдау деңгейін бағалау үшін түрлі бағалау құралдарын енгізу де маңызды. Оқушылардың жетістіктерін бағалау жүйесі оларды ынталандырып, өз білімдерін дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, әдебиет пәнінде оқушылардың шығармашылық жұмыстарын бағалау, олардың өзін-өзі бағалау мүмкіндіктерін дамытуға септігін тигізеді. Инклюзив оқушыларға қолдау көрсету арқылы, олардың әлеуметтегі рөлін арттыруға, қоғамға бейімделу мүмкіндіктерін кеңейтуге болады. Әдебиет арқылы балалардың эмоциялық және эстетикалық дамуы, адамгершілік құндылықтарын қабылдауы, сондай-ақ сыни ойлау қабілеттерінің қалыптасуы жүзеге асады.

Инклюзив білім беру жүйесінің артықшылықтары мен кемшіліктерін салыстыра отырып, бұл жүйенің қоғамдағы орны мен рөлі артып келе жатқанын көре аламыз. Инклюзив

оқушылардың әдебиет пәніндегі жетістіктері, білім беру процесінде теңдестікті қамтамасыз ету және барлық оқушылардың әлеуметтенуін қолдау үшін маңызды.

Әдебиет пәнінде инклюзив оқушыларды оқыту — бүгінгі білім беру жүйесінің қажеттілігі мен міндеті болып табылады. Бұл бағытта жүргізілген зерттеулер мен тәжірибелер, осы салада нақты шешімдер мен ұсыныстар ұсынуға мүмкіндік береді, сонымен қатар, инклюзив оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын арттыру мен олардың қоғамдағы орнының нығаюына септігін тигізеді. Себебі, оқушылардың әдебиет пәніндегі жетістіктері, білім беру процесінің теңдестігін қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады.

Қазіргі қоғамда инклюзив білім берудің қажеттілігі артып келеді. Инклюзив оқушыларға қолдау көрсету арқылы, олардың әлеуметтегі рөлін арттыруға, қоғамға бейімделу мүмкіндіктерін кеңейтуге болады. Осыған орай, біз барлығымыз инклюзия принциптерін күнделікті тәжірибе-мізге енгізіп, инклюзив оқушыларға қолдау көрсету арқылы, олардың қоғамда белсенді рөл атқаруына ықпал етуіміз керек. Бұл бағытта әрбір оқушының білім алуына тең мүмкіндік жасау — біздің ортақ міндетіміз.

Асем Умуткалиевна ИСАНОВА,
«Н. Островский атындағы №8 орта
мектеп» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің
мұғалімі.

Талдықорған қаласы,
Жетісу облысы

Қазақтардың әскерді ұйымдастыру принципі

Білім алушыларға тарихи оқиғалардың желісін түсіндіріп, түрлі соғыс тактикаларынан мәліметтер ұсыну арқылы біз студенттердің ойлау жүйесін кеңейтуге, сыни ойлау дағдыларын дамыта аламыз. Бұл мақалада қазақ халқының ежелгі заманнан бергі әскери құрылымдағы әрекеттері сипатталған.

Қазақтардың соғыс өнері көшпелі өмірдің әсерімен көршілес елдермен ұдайы тартыс-шабыстарда, сыртқы жаулар шапқыншылығы және олардан қорғану барысында шыңдалды.

Соғыс — қарулы күштеу жабдықтары арқылы мемлекеттердің, ұлттардың, топтардың саяси күресін қамтитын күрделі қоғамдық құбылыс. Соғыстың шығу сипаты мен мәніне әр кезеңде әр түрлі көзқарас айтылды. Соның бірі марксизм-ленинизм өкілдерінің пайымдауынша: әскер тарихы әлеуметтік-экономикалық таптық формация тарихынан басталады. Таптық қоғамға дейінгі кезеңде соғыстар болған жоқ: тапта, мемлекетте болмады. Әскер құрылуы рулық қатынастар күшеюімен, тап пайда болуымен тығыз байланысты, әскер мемлекет құрылыуының барысында қалыптасады [1, 104 б.]. Таптық қоғамға дейін, олардың оймен, «соғыстар болған жоқ, туралап айтсақ, саяси сипаттағы ұйымдастырушылық қақтығыстар, таптық қоғамдағы соғыстармен ұқсастық

элементтері болғанымен, өзіндік мазмұнына ие». Өздерінің соғысқа деген ойын бұл топ өкілдері әрі қарай былай дейді: «таптық қоғамға дейінгі соғыстардың себебі адамдардың табиғат алдындағы дәрменсіздігінен, өндірістің төмен деңгейінен туған. Сол себепті екінші тайпа басқа бір тайпа жабдықтарын (тағам, мыс, аң және балық аулау т.б.) иемдену секілді мақсатта жүгізді. Әскери қақтығыстардың тағы бір себебі — қанды кек».

Әскер қаруланған адамдардың ұйымдасқан бірлестігі, ол шабуылдау және қорғаныс соғысы мақсатында мемлекетпен қамтамасыз етіледі. Соғысқа берілген анықтамалар негізінен үш принципке негізделеді: [2, 294 б.] біріншіден — қаруланған адамдардың ұйымы болып табылады; екіншіден — ол мемлекеттік саясаттың жұмсау құралы болып табылады, осы арқылы әскердің, таптың табиғаты, сипаты шығады; үшіншіден — ол ерекше міндет жүктелген соғыс, қаруланған күрес жүргізуге лайықты, дағдыланған мемлекеттік қаруланған ұйым болып табылады. Міне, осы принциптерден XV ғасырда жаңа құрылған жас мемлекет болса да, қалыптасу тарихы терең, тым әріде жатқан қазақ мемлекетінің қорғаныс күші — әскерінің қалыптасуының қажеттілік мұқтаждығы мен тарихи алғышарттарының туындаған

себептерін қарастырамыз.

Қазақтың орталық этносаяси бірігу кезеңіндегі мұраға қалдыратын хандық билік қазақ ұлысының бүкіл аумағы бойынша жарлық шығару және ұлыстардың қауіпсіздігін ұйымдастыру құқығына ие болды. Ал хан өзге мемлекетпен келіссөз жүргізумен қатар соғыс пен бейбітшілікті жариялап, бітімге келіп отырды.

Хан негізінен мына бес функцияны атқарды.

1. Хан үстем рудың басшысы және бар қазақ тайпаларының жоғары қолбасшысы ретінде хандықтың бар жер аумағында билік жүргізе алады: елді сыртқы жаулардан қорғау оның негізгі қызметі мен басты міндеті болғандықтан, ұлысқа кіретін барлық жерге билік жүргізуге құқықты болды;

2. Жоғарғы қолбасшылық қызметі бойынша, ханға соғыс ашу мен бейбітшілік жариялау құқығы берілді;

3. Мемлекеттің сыртқы саяси істерін анықтау қызметінің нәтижесі ретінде ханның шетелдік мемлекеттермен келіссөз жүргізу құқығы болды;

4. Оның жоғарғы сот қызметінің нәтижесі болып табылатын бағыныштысын өлтіруге не тірі қалдыруға құқығы болды. Бұл хан қызметі мен құқығы «Жеті жарғыда» анық бекітілген;

5. Оған өмір сүріп отырған қоғамның құрылысы мен тәртібін сақтау қызметінің нәтижесі болып табылатын қоғамның барлық мүшесіне міндетті бұйрықтар мен заңдар шығару құқығы берілді [3, 85 б.].

Хандық билік негізінен мұрагерлік

жолмен жүзеге асты: хан өлсе, оның орнына үлкен баласы, ер жеткен баласы болмаса, аға інілері отырды. Бірақ хан мұрагерлерінің таққа отыруы сұлтандар мен ру тайпа шонжарлары өкілдері жиналысындағы «хан көтеру» деп аталатын сайлаудан өтуге тиіс болды [4, 272 б.].

Қазақтардың әскери құрылымы және ұйымдастыру принциптері ғасырлар бойы қалыптасқан қорғаныс әдістері, аңшылық, ру аралық қақтығыстардан қалыптасқан жеткілікті түрде әр түрлі және бейімделгіш болды.

Қазақтардың әскери үрдісінде сан ғасырлар бойы жасаған әр түрлі тайпалар мен халықтардың: сақтардың, сарматтардың, ежелгі түріктердің, кимақ-қыпшақтардың әскери тарихы тәжірибе ретінде болды. Бірақ, қазақ мемлекеттігі ғасыр құрылымында өзінің қоғамның құрылысы мен мемлекеттік структурасына байланысты алдыңғы озық тәжірибені бойына сіңірген жаңа сапалармен біріктіріле қалыптасқан болды.

Қандас туыстардың шаруашылық одағы бола тұрып, патриархалды ру өз мүшелерін біріктіре түсті. Осылай сыртқы жаулардан қорғану қажеттілігі туды. Әйтпесе, отырықшылық орны мен көшу аймақтарын сақтау мүмкін болмады. Тек ұйымдасқан бірлік қана территорияның қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, әскерді шыңдай түсті.

Қазақтар табиғатынан ер жүрек, соғыс ісіне бейім болған. Қазақтар өздерімен бірге көшіп-қонып жүрген көр-

шілеріне қарағанда, күшті әрі батыл болған. Қазақтар Орта Азия халықтарының ішінде саны жағынан басымы және көшпенділік өмір ерекшелігі жағынан ең өзіндік сапада болды. А. Вамбери қазақтардан сан мөлшерін сұрағанда «бірінші даладағы құмды сана, сосын бізді — қазақтарды», деген жергілікті халықтан жауап алған.

Міне, сондықтан, көшпелі қазақтардың сайланып тұрған тұрақты әскері болмай, оның құрылу, ұйымдастыру негізі ата-баба өмірінің дәстүрлі жалғасы іспеттес — ру тайпалық құрылым болды. Ру, тайпа, жасақ өзін-өзі басқаратын әскери бірлік болды. Ру басшысы қажет жағдайда әскер басшысы болып та табылады.

Қазақ хандарының саяси және әскери білімге жетік хандары өз әскерлерін шапқыншылық жорықтары мен соғыстарына, қорғану қарсылығы кезінде одақтарға кірген жеке рулар мүшелерінен құрды. Бұл жауынгерлер көп мөлшерде, шабуылдау тәсілін жүргізді. Қазақ хандығы XV-XVI ғасырлар Шыңғыс ұрпағынан тараған сұлтандар басқаратын, бір жерден екінші жерге осы тобымен көшетін ұлыстарға бөлінеді. Әр ұлыстың сұлтаны ұлысты әрі саяси басқарушы, әрі ұлыс әскерлерінің әміршісі болып табылады. Хан-хандықтың әскери күшінің ең жоғарғы әміршісі болды. Әскери іс-қимылды жүзеге асыруды хан өзі үздіксіз немесе өз бағыныштылары арқылы жүргізді, ханның жоғарғы міндеттерінің бірі қоластындағы халқын қорғау. XV-XVI ғасырларда

қазақ өлкесінде үздіксіз соғыстар болуы себебінен феодалдық жасақтар жиі құрылды. Ру-тайпалық жасақтар сирек жиыла бастады. Бірақ өз сақталуын жоймады. Орта Азияда Әмір Темір кезінде қалыптасқан «сойырғыл» системасы бір орталықтан басқарудың таңдап алынған дәстүрлі түрі ретінде XV-XVI ғасырларда қоғамда өмір сүрудің бір түрі болды.

Қазақтарда әскер ұйымдасуының әртүрлі типтерінің ішінде жиі ұшырасатыны оң және сол қанатқа бөлу және үш бөліктік ұйым принципі: сол қанат-орта-оң қанат. Бұл жүйе қоғамда мемлекеттік системаға қатысты болды. Белгілі бір звеноға бағыну, мысалы оң қанат, орта тұс, не сол қанатқа мүше болу, жауынгердің әлеуметтік-саяси ортада белгілі бір артықшылықтарын не керісінше, төмен дәрежелерін білдіреді. Өйткені, бұндай әскери құрылым ішінде қызметтер тағы бөлінді (дабыл қағушы, ту ұстаушы т.б.).

Әскери құрылымның классикалық түрі болып, ондық жүйе саналады. Бұл құрылым хундарға, түріктерге, монғолдарға Темір әскеріне, жеке дара дала көшпелілеріне әр түрлі заманда белгілі болған. Деректер бойынша бар жауынгерлер он-оннан топтарға — ондыққа, жүздікке, мыңдыққа, түменге бірікті. Ондық жүйенің Қазақстандағы дәстүрлі ұлттық және көшпеліліктің табиғи әсерлері болғанын сызып тастамайды.

Әскери құрылым маңыздылығына әсіресе, орталықтанған потестарлық жүйенің сыртқы — саяси жағдайда

шиеленіс туғанда көрінді. Л.С. Васильев «соғыс және соғыс ісі биліктің саяси структурасының орталықтануымен пропорциялы жүреді», - деді. Экономикалық, территориялық, саяси және сауда қатынас, қызығушылығы тұрақсыз болып, қарама-қайшылық жағдайын бастарынан көп кешірген бөгде шаруашылықты, бөгде мәдениетті, өзге тайпалық құрылымды көршілерімен қарым-қатынас қауіпті болғандықтан, Қазақ мемлекеті әскериленуге тиіс болды. Әскери потестарлық топтасудың орталығы көшу жолдарының біршама тоғысқан жерінде орналасқан, ритуалды-мәдени ошақ болып табылатын, ішкі себептер арқылы қалыптасқалы келе жатқан ордалар болып табылатыны аз емес.

Әскери-потестарлық ұйымдық құрылымы бар көшпелілерге ерекше тән түрде — белгілі бір тайпаның не, тайпалық одақтың (үлкен бес тайпа) үстем болуынан көрінді.

Қатаң көшпелі өмір салтында табиғи түрде командалық құрам іріктеледі. Әр рудан өз дене күштілігі мен ықшам-бейімділігі арқылы шабандоздар дараланып, қуатты, күшті, бұл адам осы ру көсеміне немес батырына айналады, күштілер садақ иеленіп, сауытты ауыр атты әскерге қосылады. Өз ақылдылығы, күштілігі, соғыста адамдарды басқара білу өнерімен, көзге түскен біршама атақты батырлар өзіне бірнеше ру ұйымдарын бағындырып, үлкен әскери топтың басшысы бола алды. Ең жоғарғы басында қолбасшы — хан тұрған қазақ халқының

әскери ұйымдасуы осылай қалыптасу процесі бойында даму эволюциясына жүріп отырған.

Алғашқы қазақ иелігіндегі әскер құрамы мен ұйымдары қазақ халқының өзіндік шаруашылық өмірі мен әлеуметтік тұрмысы арқылы дамыды. Қазақтардың тұрақты әскері салыстырмалы түрде көп санда емес төленгіттер жасағы мен ұйымынан және хан мен жеке сұлтандарға феодалды тәуелділер — рулар топтарынан құрылды. Сырттан қауіп төнген және шапқыншылық жасау қажеттілігі жайында «жасақ» құрылды. Жеке отрядтардың құрылу принципі — жорыққа қатысудың ру-тайпалық бағыныштылығы арқылы анықталды. Үлкен отрядтар талап қойылған, қажет жағдайда тек бірнеше рулардың феодалдық-рулық жоғары адамдардың келісімі арқылы құрыла алды.

Соғыстарда жастардың үлкен емес түрлеріне кәдімгі ру басшылары — старшындар өмір етіп әскери өз қимыл-әрекетінде ханға бағынышты болды. Хан жорық алдында әскер дайындығын, қару-жарақ асынуын, құрал-саймандарды ұстануын тексеріп шығатын болған. Жауынгерлердің шағымын тыңдаған. Жорықтан келгенде де осы үрдіс сақталған

Осылай ұзақ уақыт бойы қазақ халқының ру-тайпа құрылымы әскери ұйымдастырылуының формасы болып табылады.

Әскерге шақыру мен қолбасшылар тағайындау, негізгі билік хан қолында болғанымен, ру басшысы арқылы ке-

ңесілді. Кез келген мемлекеттік іс-шаралар қарамағындағылармен ойласып барып жүзеге асқан. Қазақ халқының әскері ертеде өз жерінде өмір сүрген түрік тайпаларының және Шыңғыс хан, Бату хан, Әмір Темір кездерінде ұстанған әскери принциптерін түріктік тәсіл – ондық жүйе бойынша ондыққа, жүздікке, мыңдыққа, түменге бірікті. Сол қанат – орта тұс – оң қанат – қазақ әскерінің басты принципі. Ал, қазақтардың ішкі әскер ұйымдастыруында басты орынды ерекше әскери институт – батырлық алды. Үздіксіз әскери қақтығыстар мен сырттан болатын агрессияның күшеюі XV-XVI ғасырларда қазақ қоғамының әскери-саяси өмір салтында қоғамның әскери тобы – батырлар мен жасақ қолбасшыларының күшеюіне алып келді.

Қазақ хандығы негізінен әскерге баланы ес білгеннен бейімдеп келеді де, 15 жасында шақырған. Қазақ хандығының мемлекетінде жалпыға бірдей әскери міндет енгізілгендіктен, олардың саны өте көп болған. Қасым хан тұсында «он бестегі ұл – ұлан, он үштегі қыз – ұлан» мәтелі принципке айналған.

Рулар мен тайпалар өз санына байланысты ондық, жүздік, мыңдық секілді атты ондықтар бірлігін берді. Саны аз рулар мен тайпалар, яғни тұтас әскер қатарына саны жетпегендер, белгілі бір ру немесе тайпа одағына қосылды.

Әскери бөлімдер басында осы бірліктерді біріктірген әскер басшысы болды. Әрине ол соғыста көзге түскен

болуы керек. Ол бір жағдаймен кеткен жағдайда, орынбасары міндетін атқарды. Әскердің бұл әдіспен біріктірілуінде ру және тайпалық құрамды бұзушылық болмады. Соғыстағы әскери қолбасшылар ру-тайпаларын бейбіт өмірде де, тұрмыста да басқара білді. Жауынгерлердің өздері де айналасына туысқандық қатынасы бар, тілі ортақ, әдет-ғұрпы ортақ адамдарды әскерге тартты. Территориялық және рулық принцип – әскери ұйымдастырудың негізгі тәсілі бола отырып жартылай көшпелі және жартылай отырықшы шаруашылық өмір салтында ішкі қырқыстарды да тудырып отырған [5, 176 б.].

Әдебиеттер:

1. Бочаров К.И. Очерки истории военного искусства. Т.1, – М. 1936, -104 с.
2. Советские Вооруженные Силы в условиях развитого социализма. – М., Наука, 1985-294 с.
3. К.Аманжолов, А.Тасболатов Қазақстанның әскери тарихы. – Алматы, «Білім» 1999 – 85 б.
4. Аманжолов Қ.Р., Рахметов Қ. Түркі халықтарының тарихы. – Алматы, Білім, 1997, -272 б.
5. Тасболатов А. Аманжолов К. Военная история Казахстана. – Алматы. 1998, -176 с.

Т.Б. ҚАСЕНОВ,

**Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ-нің аға
оқытушысы.**

Түркістан қаласы

Искусственный интеллект в образовании: от цифрового помощника к новому формату педагогической работы

Искусственный интеллект (ИИ) за последние несколько лет перестал быть технологией будущего и постепенно становится частью повседневной образовательной практики. Если раньше учитель воспринимал компьютер прежде всего как инструмент для подготовки презентаций, поиска информации или ведения электронного журнала, то сегодня ИИ способен участвовать практически во всех этапах педагогической деятельности: от разработки урока и создания заданий до анализа результатов обучения и подготовки индивидуальных рекомендаций для учащихся.

Особенно заметно эти изменения стали проявляться после появления генеративного искусственного интеллекта — систем, способных создавать тексты, изображения, задания, тесты, объяснения и другие учебные материалы. ChatGPT, Gemini, Microsoft Copilot, Khanmigo и специализированные образовательные платформы постепенно превращаются в своеобразных цифровых ассистентов педагога.

При этом важно понимать: искусственный интеллект не заменяет учителя. Его основная ценность заключается в возможности освободить педагога от части рутинной работы и дать ему больше времени на то, что невозможно автоматизировать полностью: живое общение с учениками, мотивацию, эмоциональную

поддержку, педагогическое наблюдение и принятие профессиональных решений.

Интересно, что Казахстан в этом направлении демонстрирует достаточно высокую активность. Согласно результатам международного исследования OECD TALIS 2024, 59% казахстанских учителей сообщили, что использовали искусственный интеллект в своей работе. Для сравнения, средний показатель по странам OECD составляет 36%. Среди казахстанских педагогов ИИ чаще всего используется для изучения и краткого изложения информации (87%), подготовки планов уроков и учебных мероприятий (79%), а также для помощи учащимся в отработке новых навыков на практических жизненных ситуациях (76%).

Как искусственный интеллект помогает педагогу

Одно из наиболее очевидных направлений использования ИИ — подготовка учебных материалов.

Учитель может сформулировать тему урока, указать возраст учащихся, уровень их подготовки и желаемый результат, после чего получить несколько вариантов заданий. Например, преподаватель истории может попросить ИИ разработать задания по теме «Казахское ханство» для учащихся с разным уровнем подготовки: базовый тест, задание на анализ исторического источника и творческое задание для сильных учеников.

Особенно важна возможность дифференциации обучения. Один и тот же учебный материал можно адаптировать под различные уровни сложности. Для ученика, испытывающего трудности, ИИ может предложить более простое объяснение и дополнительные примеры, а для сильного ученика – усложнённые вопросы, требующие анализа и аргументации.

По данным исследования Европейской школьной образовательной платформы, 52% респондентов считают основным преимуществом ИИ для педагогов экономию времени на педагогических задачах, 49% – создание индивидуализированных учебных материалов, а 40% – сокращение времени на административную работу. Ещё 37% отмечают возможности ИИ в дифференцированном и персонализированном обучении.

Второе важное направление – создание и проверка заданий.

ИИ способен за несколько минут подготовить тест по определённой теме, сформировать варианты вопросов разной сложности, предложить критерии оценивания или рубрику для проверки письменной работы. Учитель при этом сохраняет за собой главное – профессиональную проверку качества полученного материала.

Это принципиально важно, поскольку искусственный интеллект может ошибаться. Поэтому грамотная модель работы выглядит не как «ИИ придумал – учитель сразу использовал», а как «ИИ подготовил черновой вариант – педагог проверил, скорректировал и адаптировал его под конкретный класс».

Казахстанский опыт: ИИ становится частью школы

Казахстан сегодня находится среди стран, где педагоги достаточно активно осваивают искусственный интеллект.

Особенно показательны результаты TALIS 2024: 59% учителей в Казахстане уже использовали ИИ в профессиональной деятельности, что существенно выше среднего показателя OECD – 36%. При этом казахстанские педагоги используют ИИ не только для написания текстов. Наиболее распространённые направления связаны непосредственно с образовательным процессом: подготовка уроков, создание учебных активностей, объяснение и систематизация информации, а также помощь учащимся в практическом освоении навыков.

В Казахстане также реализуются проекты по внедрению современных цифровых инструментов в школы. В 2025 году Министерство просвещения Казахстана сообщало о сотрудничестве с Google for Education, в рамках которого были представлены Google Classroom, Gemini, NotebookLM и другие решения на основе ИИ. Кроме того, совместно с Фондом устойчивого развития образования и Национальным центром повышения квалификации «Өрлеу» реализуется пилотный проект Digital Bala, направленный на внедрение IT-инструментов и развитие интерактивного взаимодействия между педагогами и учащимися.

Таким образом, речь идёт уже не только об отдельных учителях, самостоятельно экспериментирующих с ChatGPT или Gemini, а о постепенном формировании институциональной цифровой среды.

При этом казахстанские данные показывают и существующие проблемы. Среди учителей, которые пока не ис-

пользуют ИИ, 51% указывают на недостаток знаний и навыков для его применения в преподавании, а 61% — на отсутствие необходимой инфраструктуры в школе.

Это означает, что следующий этап цифровой трансформации образования должен быть связан не просто с приобретением технологий, а прежде всего с подготовкой самого педагога.

Международный опыт: от ChatGPT до цифрового тьютора

Зарубежная практика показывает, что ИИ способен приносить педагогам вполне измеримую пользу.

Одним из интересных примеров является исследование британского National Foundation for Educational Research (NFER), проведённое в 2024 году. В нём приняли участие 259 учителей естественных наук из 68 школ. В течение десяти недель часть педагогов использовала ChatGPT для подготовки уроков и учебных материалов, а контрольная группа работала без генеративного ИИ.

Результат оказался показательным: на шестой-десятой неделях эксперимента учителя, использовавшие ChatGPT, тратили на подготовку уроков и материалов 69% времени, которое требовалось педагогам из контрольной группы. Иными словами, использование ИИ позволило сократить затраты времени примерно на 31%.

Этот пример особенно важен потому, что речь идёт не о субъективном ощущении «кажется, стало быстрее», а о сравнительном исследовании с контрольной группой.

Другой масштабный пример — платформа Khanmigo, разработанная Khan

Academy. Это ИИ-помощник, который используется как для учащихся, так и для педагогов. В 2024/25 учебном году Khanmigo использовали около 2 миллионов учащихся, педагогов и родителей по всему миру, а почти половина пользователей среди этой аудитории составляли обычные учителя, получавшие доступ к сервису бесплатно в более чем 70 странах.

В американском штате Мичиган проводились пилотные проекты Khanmigo с участием школ и педагогов. В первой фазе весной 2024 года в исследовании участвовали 19 учителей и 687 учащихся из 14 школьных округов; во второй фазе, с осени 2024-го по весну 2025 года, — 24 учителя и 1102 учащихся из восьми округов. Педагоги использовали ИИ как инструмент поддержки обучения, подготовки занятий и работы с учащимися.

Однако международные исследования одновременно показывают важную закономерность: ИИ наиболее эффективен тогда, когда педагог понимает, как правильно его использовать.

Например, в исследовании с участием студентов, использовавших Khanmigo для изучения физических концепций, учащиеся положительно оценивали пошаговые объяснения, персонализированное взаимодействие и дополнительные задания. Однако статистически значимого превосходства над традиционными способами поиска информации за короткий период исследования выявлено не было.

Это важное предупреждение: наличие ИИ само по себе ещё не гарантирует повышения качества образования.

ИИ экономит время — но не должен экономить на качестве

Одна из главных причин интереса педагогов к искусственному интеллекту — высокая нагрузка.

Учитель тратит огромное количество времени не только непосредственно на проведение уроков, но и на подготовку планов, разработку заданий, проверку работ, заполнение документов, составление характеристик, подготовку сообщений родителям и поиск дополнительных материалов.

ИИ способен взять на себя значительную часть этой работы.

Например, педагог может попросить искусственный интеллект:

- разработать структуру урока;
- предложить несколько вариантов начала занятия;
- составить тест;
- адаптировать текст под определённый возраст;
- придумать задания для групповой работы;
- разработать критерии оценивания;
- подготовить вопросы для рефлексии;
- предложить дополнительные задания для сильных и слабых учащихся;
- перевести или упростить учебный материал;
- сформировать несколько вариантов контрольной работы.

Показателен опыт использования Google AI. В опубликованных Google материалах за 2025 год приводятся примеры образовательных организаций, где педагоги сообщали о значительной экономии времени. В Северной Ирландии отдельные образовательные команды сообщали об экономии до 10 часов в неделю, а в

Мексике руководитель образовательной организации рассказал о выполнении с помощью AI задачи за 20 минут, которая раньше занимала практически весь выходной.

При этом важно учитывать происхождение таких данных: это сведения, опубликованные самой Google по результатам работы с образовательными организациями, поэтому их корректнее рассматривать как данные практических кейсов, а не как универсальный результат для всех школ.

Более независимая картина также показывает, что эффект пока неодинаков. В исследовании Royal Society of Chemistry в 2024 году 44% учителей сообщили, что уже использовали ИИ, однако только 3% сказали, что технология значительно сократила их рабочую нагрузку.

Почему результаты так отличаются?

Потому что ИИ не является «волшебной кнопкой». Если педагог не умеет формулировать запросы, проверять ответы и интегрировать полученные материалы в урок, технология может даже увеличить объём работы.

Как меняется роль учителя

Появление ИИ постепенно меняет само понимание профессии педагога.

Раньше учитель был главным источником информации. Сегодня учащийся может за несколько секунд получить объяснение практически любой темы от цифрового помощника.

Следовательно, роль учителя смещается от передачи информации к организации процесса познания.

Современный педагог должен учить ребёнка не только знать ответ, но и задавать правильные вопросы, проверять ин-

формацию, сравнивать различные точки зрения, выявлять ошибки искусственного интеллекта и использовать цифровые инструменты ответственно.

Это особенно важно в эпоху генеративного ИИ. Ученик может попросить ChatGPT написать эссе, решить задачу или выполнить исследовательскую работу. Но образовательная задача заключается не в том, чтобы просто запретить использование ИИ.

Гораздо продуктивнее научить учащегося использовать технологию как интеллектуального помощника: сначала самостоятельно сформулировать позицию, затем попросить ИИ найти слабые места в аргументации, сравнить полученные варианты, проверить факты и только после этого сформировать окончательный ответ.

Такой подход превращает ИИ из инструмента «получения готового ответа» в инструмент развития критического мышления.

Риски и условия эффективного использования

Несмотря на очевидные преимущества, использование ИИ в образовании связано с рядом рисков.

Первый — ошибки искусственного интеллекта. Генеративные модели способны создавать убедительные, но фактически неверные сведения. Поэтому педагог обязан проверять важные факты, особенно исторические даты, статистику, научные данные и нормативную информацию.

Второй — академическая добросовестность. Если ученик полностью поручает ИИ написание работы, образовательная ценность задания резко снижается.

Третий — конфиденциальность. Не

следует передавать в публичные ИИ-сервисы персональные данные учащихся, медицинскую информацию, оценки, номера документов и другую чувствительную информацию без соответствующих оснований и механизмов защиты.

Четвёртый — цифровое неравенство. Не все школы имеют одинаковую инфраструктуру, устройства и доступ к интернету. Именно поэтому цифровизация должна сопровождаться развитием инфраструктуры и повышением квалификации педагогов.

UNESCO подчёркивает необходимость формирования специальных компетенций педагогов для работы с искусственным интеллектом, включая понимание возможностей и ограничений технологии, этических вопросов и ответственного использования ИИ в образовательной среде.

Итог

Искусственный интеллект постепенно становится одним из наиболее значимых инструментов трансформации образования. Уже сегодня он помогает педагогам создавать учебные материалы, готовить уроки, дифференцировать задания, анализировать информацию, обеспечивать индивидуальную поддержку учащихся и сокращать время на выполнение рутинных операций.

Опыт Казахстана показывает высокий уровень готовности педагогов к этой трансформации: 59% казахстанских учителей уже используют ИИ в работе, что заметно выше среднего показателя стран OECD — 36%.

Международные данные также демонстрируют реальные результаты. В британском исследовании использование

ChatGPT сократило время подготовки уроков примерно на 31% по сравнению с контрольной группой. В мировой образовательной экосистеме Khanmigo уже охватывает около 2 миллионов пользователей, включая педагогов, учащихся и родителей. В то же время исследования показывают, что эффективность ИИ напрямую зависит от качества его педагогического применения: сама технология не заменяет методику, профессиональное мышление и человеческое взаимодействие.

Поэтому вопрос будущего образования заключается уже не в том, «будет ли учитель использовать искусственный интеллект?», а в том, «насколько грамотно он сможет его использовать?»

Педагог будущего — это не человек, которого заменяет искусственный интеллект. Это специалист, который умеет работать вместе с искусственным интеллектом, используя его сильные стороны и компенсируя его ограничения.

ИИ может за несколько секунд создать десятки заданий, предложить структуру урока или обработать большой объём информации. Но только учитель знает своих учеников, понимает их эмоциональное состояние, видит, кто потерял интерес, кому необходима поддержка, а кому — дополнительный вызов.

Именно поэтому наиболее перспективной моделью образования становится не «человек против машины», а «учитель + искусственный интеллект». Технология берёт на себя часть рутинной работы, а педагог получает возможность сосредоточиться на главном — развитии личности, мышления, самостоятельности и человеческих качеств ученика.

В этом и заключается главный потенциал искусственного интеллекта в образовании: не заменить педагога, а сделать его работу более эффективной, творческой и ориентированной на ученика.

Список литературы:

OECD. *Results from TALIS 2024 – Country Notes: Kazakhstan*. OECD Publishing, 2025. Официальная страница OECD — Kazakhstan TALIS 2024

Roy P., Poet H., Staunton R., Aston K., Thomas D. *ChatGPT in lesson preparation – A Teacher Choices Trial*. National Foundation for Educational Research (NFER), 2024.

UNESCO. *AI Competency Framework for Teachers*. UNESCO, 2024. — Международная рамка компетенций педагогов в области искусственного интеллекта.

UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. UNESCO, 2023.

European School Education Platform. *Survey on artificial intelligence for teaching and learning – Results*. European Commission, 2026.

Khan Academy. *Annual Report: School Year 2024–25*.

Royal Society of Chemistry. *The Science Teaching Survey 2024: 44% of teachers have used AI, but workload remains unchanged*. Royal Society of Chemistry — Science Teaching Survey 2024

OECD. *Education GPS: Kazakhstan – Teachers and teaching conditions (TALIS 2024)*.

А. ОЛЖАЕВА,
преподаватель основ экономики
и бизнеса
Профильной школы КазНУ
им. аль-Фараби
г. Алматы

Уголовная ответственность несовершеннолетних

Цель: Упорядочить знания воспитанников об уголовной ответственности несовершеннолетних.

Задачи:

- Ознакомить с видами наказаний, применяемым к несовершеннолетним преступникам;
- Развивать представления о видах преступлений (особо тяжкие, тяжкие, средней тяжести);
- Воспитывать чувство ответственности за свои поступки.

Оборудование: на доске тема беседы: «Уголовный Кодекс Республики Казахстан».

План:

1. Вступительное слово;
2. Основная часть:
 - 2.1. Беседа;
 - 2.2. Обсуждение;
3. Подведение итогов.

Ход беседы:

1. Вступительное слово

Воспитатель: Ребята, тема нашей сегодняшней беседы «Уголовная ответственность несовершеннолетних».

2. Основная часть

2. 1. Беседа

Воспитатель: Со сколько лет наступает уголовная ответственность?

Дети: С 14-ти лет.

Воспитатель: Какое наказание может понести несовершеннолетний за совершение преступления?

Дети: Его могут отправить в места лишения свободы, в воспитательные

колонии.

Воспитатель: Согласно Уголовному Кодексу РК несовершеннолетнему могут назначить следующие виды наказаний:

- штраф (если несовершеннолетний имеет свой заработок или имущество, на которое может быть наложено взыскание);
- лишение права заниматься определенным видом деятельности (например, предпринимательской);
- обязательные работы (назначаются на срок от 40 до 160 часов), заключаются в посильных для несовершеннолетнего действиях и исполняются им в свободное от учебы или работы время. Продолжительность исполнения данного наказания лицам в возрасте до пятнадцати лет не может превышать двух часов в день, а лицам в возрасте до шестнадцати лет — трех часов в день;
- арест (арест — это краткосрочное лишение свободы в условиях строгой изоляции), срок от одного до четырех месяцев и только для лиц старше шестнадцати лет;
- исправительные работы (этот вид наказания может назначаться несовершеннолетним, имеющим постоянную работу и отбывается по месту их работы);
- лишение свободы на определенный срок (отбывается несовершеннолетним в воспитательной колонии,

назначается за тяжкие и особо тяжкие преступления). Обязательные работы и штраф пока не применяются.

Воспитатель: Как вы думаете, может ли суд освободить несовершеннолетнего от уголовной ответственности? В каком случае?

Дети: Да, наверное. Если подросток совершил преступление впервые или небольшой тяжести.

Воспитатель: Несовершеннолетний, впервые совершивший преступление небольшой или средней тяжести, может быть освобожден от уголовной ответственности, если будет признано, что его исправление может быть достигнуто путем применения принудительных мер воспитательного воздействия. Несовершеннолетнему могут быть назначены следующие принудительные меры воспитательного воздействия: предупреждение, передача под надзор родителей или лиц, их заменяющих, возложение обязанности загладить причиненный ущерб (например, возместить ущерб за уничтожение или повреждение имущества), ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего (например, по решению суда подросток обязан находиться с 22.00 часа до 6.00 часа дома). Несовершеннолетнему могут быть назначено одновременно несколько принудительных мер воспитательного воздействия. В случае неисполнения предписанных мер, несовершеннолетний привлекается к уголовной ответственности.

Воспитатель: Как мы уже говорили, уголовная ответственность за тяжкие и особо тяжкие преступления насту-

пает с четырнадцати лет. Какие преступления являются тяжкими и особо тяжкими?

Дети: Убийство – это особо тяжкое преступление. К тяжким преступлениям относятся кража, грабеж, разбой, изнасилование, вымогательство.

Воспитатель: «С 14-ти лет наступает ответственность за убийство, умышленное причинение тяжкого и средней тяжести вреда здоровью, похищение человека, изнасилование, насильственные действия сексуального характера, кражу, грабеж, разбой, вымогательство, неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения (угон), умышленное уничтожение или повреждение имущества при отягчающих обстоятельствах (т.е. путем поджога, взрыва, повлекшие смерть человека или иные тяжкие последствия), терроризм (совершение взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей в целях нарушения общественной безопасности), захват заложника, заведомо ложное сообщение об акте терроризма, хулиганство при отягчающих обстоятельствах (т.е. совершенное группой лиц, либо с применением оружия), вандализм (т.е. осквернение зданий или иных сооружений, порча имущества на общественном транспорте или в иных общественных местах), хищение либо вымогательство наркотических средств или психотропных веществ, привидение в негодность транспортных средств или путей сообщения.

Все эти преступления перечислены в Уголовном Кодексе РК «Лица, под-

лежащие уголовной ответственности».

Воспитатель: За остальные преступления ответственность наступает с шестнадцати лет. Приведите пример.

Дети: За нанесение побоев, причинение легкого вреда здоровью человека.

Воспитатель: Давайте рассмотрим следующие преступления. Что значит умышленное причинение тяжкого и средней тяжести вреда здоровью?

Дети: Человек умышленно, то есть, осознавая какой вред он наносит здоровью потерпевшего, совершил данное преступление. Например, сломал ему руку, ногу или позвоночник.

Воспитатель: Умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью должно быть не опасным для жизни. Оно может вызвать длительное расстройство здоровья человека (трещины и переломы мелких костей, переломы ребер, сотрясение головного мозга средней степени). Наказывается лишением свободы на срок до 5-ти лет. Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью — совершение действий, которые могут повлечь за собой потерю зрения, речи, слуха, утрату общей трудоспособности. За данное деяние преступник лишается свободы на срок от 2-х до 15-ти лет. Рассмотрим следующее преступление. Похищение человека. Что это значит?

Дети: Задержание человека и удержание его где-то против его воли.

Воспитатель: Похищение человека, согласно определения, в Уголовном Кодексе РК, — это тайное, открытое, либо с помощью обмана его завладение и удержание вопреки его воле. Например, человека похитили в городе,

доставили его на остров и удерживали там против его воли. За данное преступление предусмотрена уголовная ответственность: лишение свободы на срок от 4-х до 20-ти лет.

Далее. Изнасилование — это грубое нарушение половой свободы женщины с применением насилия или с угрозой его применения к потерпевшей. Наказывается лишением свободы сроком от 3-х до 15-ти лет.

Насильственные действия сексуального характера отличаются от изнасилования тем, что объектом преступления, то есть в качестве потерпевшего может быть как женщина, так и мужчина. За данное преступление преступник лишается свободы на срок от 3-х до 15-ти лет.

Воспитатель: Что подразумевается под понятием «кража»?

Дети: Украсть — это значит взять что-то тайно, не спросив у владельца, присвоить себе.

Воспитатель: Кража — это тайное хищение чужого имущества. Наказывается штрафом от 200 до 700 минимальных размеров оплаты труда, либо лишением свободы на срок до десяти лет. Приведите пример кражи.

Дети: Подростки, пока никого не было в классе, вытащили из сумки одноклассника деньги.

Воспитатель: Какое наказание ждет их за это?

Ученики. Если им уже исполнилось 14 лет, их могут привлечь к уголовной ответственности за данное преступление, а если еще нет, то поставят на учет в подразделение по делам несовершеннолетних, вызовут на комиссию по делам несовершеннолетних

в администрацию города, родители должны

Воспитатель: Чем кража отличается от грабежа?

Дети: Грабеж — это открытое похищение ценностей у человека.

Воспитатель: Грабеж — это открытое хищение чужого имущества. Наказание: лишение свободы от нескольких месяцев до двадцати лет. Приведите пример грабежа.

Дети: Человек схватил с прилавка магазина на глазах у продавца какой-то товар и бросился бежать.

Воспитатель: Также грабежом будут считаться действия, когда преступник вырывает из рук женщины сумочку или срывает шапку с головы прохожего. Данные действия могут быть совершены с применением насилия (ударил кулаком, сбил с ног потерпевшего). Грабеж и разбой очень похожи, но отличаются тем, что, совершая разбой, преступник применяет насилие, опасное для жизни или здоровья, либо угрожает применением такого насилия. Разбой самый опасный вид преступления из группы хищений. Преступник может применить оружие.

Дайте определение, что такое вымогательство?

Дети: Вымогательство — это требование отдать деньги, ценности или еще что-нибудь преступнику.

Воспитатель: Согласно Уголовному Кодексу РК, вымогательство — это требование передачи чужого имущества или права на имущество под угрозой применения насилия, либо уничтожения или повреждения чужого имущества, либо под угрозой распространения сведений, порочащих честь и

достоинство потерпевшего. Данное деяние наказывается штрафом, либо лишением свободы сроком от трех до пятнадцати лет. Сможете привести свой пример вымогательства?

Дети могут затрудниться ответить.

Воспитатель: Одноклассник Вити, Вова, узнал о том, что Витя курит, он сказал ему: «Если не подаришь мне свою игровую приставку, я расскажу об этом твоему отцу». Витя испугался и отдал Вова свою приставку. Это будет являться вымогательством?

Дети: Наверное, будет, так как Вова предложил Вите отдать что-то из своих ценностей взамен на нераспространение порочащих его сведений.

Воспитатель: Следующая статья — неправомерное завладение транспортным средством без цели хищения. Объясните, что это значит?

Дети: Преступник угоняет чужой автомобиль без цели продать его продать или разобрать на запчасти и т. п.

Воспитатель: Другими словами, это угон автомобиля. Срок заключения может достигать двенадцати лет. Деяние заключается в угоне чужого транспортного средства и использовании его в своих интересах без намерения присвоить его. Не является предметом данного преступления велосипеды, гребные лодки, а также животные (лошади, олени, собаки, верблюды и другие), используемые в транспортных целях. Следующая статья — умышленное уничтожение или повреждение имущества, совершенное общественно опасным способом, либо повлекшее по неосторожности смерть человека или иные тяжкие последствия. Что значит общественно опасным способом?

Дети: При совершении преступления могут пострадать или погибнуть люди.

Воспитатель: Терроризм. Что это значит?

Дети: Терроризм — это организация и проведение взрывов.

Воспитатель: Терроризм — это совершение взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба, если эти действия совершены в целях нарушения общественного порядка, безопасности, устрашения населения и органов власти. Наказывается лишением свободы на срок от пяти до двадцати лет. Слово «террор» заимствовано из латинского языка и означает «ужас». Примером тому служат террористические акты, совершаемые на территории разных стран. Для чего эти люди совершают взрывы в различных городах? С какой целью?

Дети: С целью запугать граждан и правительство, повлиять на органы власти, чтобы они приняли решение.

Воспитатель: Еще одна статья, по которой к уголовной ответственности привлекаются лица с четырнадцатилетнего возраста, хулиганство при отягчающих обстоятельствах. Что вообще значит понятие «хулиганство»?

Дети: Хулиганство — это нарушение каких-то общепринятых норм, причинение беспокойства гражданам.

Воспитатель: Хулиганство — грубое нарушение общественного порядка, выражающее явное неуважение к обществу, сопровождающееся применением насилия к гражданам,

либо угрозой его применения, а равно уничтожением или повреждением чужого имущества. Оно может быть совершено группой лиц (то есть два человека и более), либо связано с сопротивлением представителю власти (например, полицейским), либо совершено лицом, ранее судимым за хулиганство. За данное преступление предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок до пяти лет. Хулиганство, совершенное с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия (лом, камень, шило и т. п.) наказывается лишением свободы на срок до семи лет. Местом совершения данного преступления могут быть как людные общественные места (улица, парк, кино-театр, транспортное средство), так и безлюдные места, например, лес, или отдельная квартира.

Рассмотрим один пример. Пожилой гражданин стоял на остановке и ждал автобус. К нему подошли четверо парней и спросили закурить. Он сказал, что у него нет сигарет, и что он не курит. Парни, достав биты, стали избивать его. На крики о помощи прибежали мужчины с другой стороны улицы и спасли пенсионера. Это было хулиганством?

Дети: Да. Был нарушен общественный порядок, парни совершили преступление группой с применением предметов, используемых в качестве оружия.

Воспитатель: Следующая статья — вандализм. Попробуйте сформулировать определение этого деяния.

Дети: Вандализм — это беспричинное повреждение или разрушение каких-то сооружений, памятников на

кладбище, осквернение могил.

Воспитатель: Вандализм — это осквернение зданий и иных сооружений, порча имущества на общественном транспорте или в иных общественных местах. Наказывается штрафом, либо арестом до трех месяцев. Вандализм выражается в нанесении различных надписей, нередко нецензурного характера, на фасадах зданий, на заборах и иных сооружениях, в загрязнении стен домов и других сооружений в населенных пунктах, порче оборудования транспортных средств (сидений, окон, поручней т.д.), лифтов в жилых домах и учреждениях, повреждении и выведении из строя телефонных автоматов, повреждении садового оборудования и аттракционов в парках и совершении других подобных действий.

Воспитатель: Следующая статья за нецензурную брань. Сейчас органы правопорядка привлекают к ответственности лиц за нарушение общественного порядка за нецензурную брань или оскорбительные слова как в общественных местах, так и в социальных сетях.

Дети: Нецензурная брань — это слова, выраженной эмоции, также оскорбляющие честь и достоинство человека. Использовать такие слова незаконно, а также влечет ответственность и арест на 15 суток. Поэтому никогда нельзя плохо выражаться между собой и в общественных местах, в чатах и прямых эфирах социальных сетей.

Дети: Сейчас участились случаи с привлечением подростков и детей к закладкам и доставкам наркотиче-

ских и синтетических запрещенных веществ. Многие дети не знают, что в пакетах для доставки, и без злого умысла доставляют данные передачи, хотя уже являются жертвами преступников. Такие подростки попадают под жесткую форму наказания за распространение и пособничество в реализации запрещенных наркотических веществ. Зачастую молодые люди губят свою жизнь, проводя часть своей молодости за решеткой. Жизнь в неволе сильно ломает личность и психику таких безвинных детей и подростков, поэтому мы обязаны информировать их о последствиях таких сомнительных видов заработка. Особенно летом, во время каникул, многие школьники и студенты колледжей хотят подработать и переходят по сомнительным ссылкам в социальных мессенджерах, что приводит в конце к печальным последствиям. Ребята, будьте бдительны! Не переходите по сомнительным ссылкам на своих смартфонах, по любым подобным случаям обращайтесь к взрослым либо в правоохранительные органы, берегите себя от мошенников и преступников. Не губите свою молодость.

3. Подведение итогов

Воспитатель: Сегодня вы узнали много нового. Давайте подведем итоги нашей беседы. Может быть, кому-нибудь что-то было не понятно. Задавайте свои вопросы.

Дети задают вопросы.

Оксана Владимировна ДЗЮБА,
воспитатель Детского дома
г. Астаны

Образ зеркального отображения добра и зла в музыке Моцарта

Т.В. ДРОБОВА,
учитель музыки средней школы
имени А.С. Пушкина
г. Каскелен
Алматинской области

Урок музыки и пения. 6 класс.

Цель урока: Подтолкнуть ребят к более яркому, эмоциональному восприятию музыки.

Учить жить в согласии с собой, людьми, Вселенной.

Тип урока: Введение в новую тему.

Задачи:

Образовательная: Познакомить ребят с творчеством Курмангазы, Абая, Моцарта.

Развивающая: Стимулировать класс на овладение эмоциональным восприятием музыки и выразительной

речью;

вырабатывать навыки логического мышления (анализ, доказательство, сопоставление, индукция, дедукция).

Воспитательная: Воспитывать «чуткое» сердце.

Наглядные пособия:

- Стихи Абая, репродукции казахских художников (А. Черкасский, А. Кастеев, С. Мамбеев, К. Тельжанов);
- Схема анализа произведения;
- Схема музыкальной формы «рондо»;
- Оформление кабинета;
- Фонохрестоматия.

Оборудование:

- Интерактивная доска (портреты, схемы, репродукции художников — презентация).
- Музыкальный инструмент — аккордеон.

Ход урока

№ дидактического момента	Рекламный заголовок	Краткое содержание дидактического момента	Формы, методы, приёмы
1.	Чуткое сердце казахского народа.	Вход под музыку — кюй Курмангазы «Сары-Арка». Приветствие. На уроке мы работаем в полилоге, отвечайте, не вставая с мест. У каждого есть эмблема, которая символизирует каждого из вас как личность, созвездие — это яркие звёздочки вашей души. Посмотрим, как ярко они горят. Тема урока звучит так: «Образ зеркального отображения Добра и Зла в музыке Моцарта». С каким композитором на уроке мы познакомимся?	Форма — коллективная Метод — словесно-образный, словесно-наглядный

		В качестве рекламного заголовка я взяла строки А.С. Пушкина: «Ты, Моцарт, Бог, сам того не знаешь». Почему говорим о великом австрийском композиторе Моцарте, а слышим музыку — какую? Курмангазы, воспевающего свободу, жизнь. Курмангазы — Моцарт казахской музыки. «Видят мудрость только зрячие сердца», — так сказал замечательный поэт, писатель, народный любимец Абай. Когда будет восприятие музыки эмоциональным? — Пропустить музыку через себя. Главная задача урока? Воспитывать...? — «Чуткое» сердце. Что имел в виду Абай? Что такое мудрость? Мудрость — жизненный опыт; умение понять другого человека, сердцем чувствовать чужую боль и красоту. Послушайте кюй Курмангазы «Сары-Арка» и ответьте: подходит ли этот эпилог к музыке Курмангазы? Какие движения, жесты характеризуют произведение? Пропустите музыку через себя, отразите как в зеркале и покажите жестами то, что чувствуете. Слушание. Зрячим ли оказалось ваше сердце? Что вы услышали? — Полёт коней, свободу, импровизация — как божественный дар. Курмангазы на все случаи жизни писал кюи, а Моцарт на заданный маленький фрагмент мог тут же сочинить ярчайшее произведение. Музыка обоих композиторов по-своему красива. Но если у Курмангазы красота земная, то у Моцарта?.. — красота небесная.	Принцип — эмоциональная отзывчивость
2.	«Достичь небес — это нечто прекрасное и возвышенное...»	«Достичь небес — это нечто прекрасное и возвышенное, но и на милой земле несравненно прекрасна жизнь! Поэтому оставьте нас быть людьми». Бог ли Моцарт? В чём его божественное начало? Слушая, определите характер, темп, ритм произведения и тип музыки. (Работа в группах). Ваши две парты работают над цветовой гаммой произведения. Слушание. Рондо из «Маленькой ночной музыки». В.А. Моцарт. Итак, в чём же сила музыки Моцарта, его божественное начало? С помощью каких средств выразительности Моцарт достиг такого эффекта? — высокий	Ф. — коллективная, групповая, индивидуальная. М. — музыкальной драматургии, возвращения назад и забегаания вперёд,

		регистр – небеса. Анализ произведения. Характер: полётный, энергичный, возвышенный, лёгкий, парящий... Темп: быстрый, подвижный. Ритм: ровный... Тип музыки: танцевально-песенный. Какова форма произведения? – неоднократно повторяющаяся главная тема, чередуется с эпизодами. Рондо. Проверим цветовую гамму прослушанного «Рондо». Почему использованы именно такие цвета? ... Послушайте главную тему со словами местной поэтессы Валентины Васильевны Сусловой. Слушание. Распеваемся на самом произведении, которое перетранспонировано ниже для удобного исполнения. Разучивание. Поём на уроке мало, так как основная наша работа сегодня – слушать и анализировать. Что значит «Ночная музыка»? – Ночные праздники яркие, впечатляющие, украшающие жизнь. Живи и радуйся, ведь жизнь прекрасна!	словесно-образный, словесно-наглядный. П. – логических операций, анализ, сравнение, сопоставление; эмоциональной отзывчивости. Использовать схему анализа произведения, схему музыкальной формы рондо.
3.	«Ты, Моцарт, бог, и сам того не знаешь...»	Но жизнь имеет и другую сторону медали. Какую? – Болезнь, несчастья, разочарования... Таким образом, какие существуют два извечных образа жизни? – Добро и Зло. Никто не знает, длинна его жизнь или коротка. Каждому человеку следует задуматься о том, что в любой момент он может покинуть Землю, а какой след он оставит после себя?.. О смысле жизни думал Моцарт; об этом же писал в своих стихах казахский мыслитель Абай Кунанбаев. Подснежник, выглянув весной на свет, Не знает – жизнь его долга или нет. Надеется, что будет выше дуба, Он солнцем пьян, теплом весны согрет. Дохнула осень – и замёрз он вмиг, И ковыля он ростом не достиг. Я тоже в юности мечтал о многом, Недосягаемом для сил моих. Иступлен мой булат. Лицо в морщинах,	Ф. – коллективная. М. – словесно-наглядный. П. – диалог, полилог. Вокально-хоровая работа

		И жара нет в крови, и голос тих. Что этим хотел сказать Абай? Кого олицетворяет подснежник? — Ребёнка, зарождение жизни, а это всегда..? — счастье, добро. Задумайся, человек, как ты живёшь?.. Об этом говорит в своих стихах Абай, об этом говорит Моцарт. Но каким языком? — Языком музыкального рассказа о чувствах, переживаниях людей.	
4.		И к Моцарту жизнь повернулась своей обратной стороной. Монах. В чёрном. Неизвестный. Заказал «Реквием» — заупокойная месса, величественное произведение из 12 частей, написанное для хора, органа, исполняется на латинском языке. Существует легенда, что в смерти Моцарта повинен Сальери. Все говорят: нет правды на земле. Но правды нет — и выше. Но это лишь легенда, научно не доказана. Этой легендой заинтересовался Пушкин, отобразив в удивительной, ярко насыщенной, очень короткой трагедии «Моцарт и Сальери». Вашим домашним заданием будет: прочитать трагедию «Моцарт и Сальери». Сальери завидует таланту Моцарта, решил вершить суд. Но как же заповедь: «Не суди, да не судим будешь»? Какие два образа столкнулись? — Добро и Зло. Но незнакомец больше не появлялся. И понял Моцарт уже в разгар работы, что сочинял он «Реквием» себе. Отравить — решил Сальери, Зависть заглушила дружбу. Ветер выл, срывая с петель двери Бил по окнам дождиком косым. Моцарт был доволен, что Сальери В эту непогоду рядом с ним. Только тот его тревожил душу: Пятна по лицу, смятенный взгляд... Моцарт сел играть, Сальери слушал, Но смотрел и слушал невпопад. А когда поспешною рукою Он в бокалы разливал вино, Показалось Моцарту такое, Что в камине стало вдруг темно. Может быть, бокал — в окно из окон	Ф. — коллективная. М. — музыкальная драматургия, музыкальные обобщения. П — эмоциональная отзывчивость, словесно-образный.

		Или ненароком уронить? Моцарт залпом выпил. Разве мог он Дружбу подозрением осквернить. Моцарт пьёт вино за здоровье Сальери, Сальери просит Моцарта сыграть своё новое сочинение. И Моцарт играет «Лакримозу» – седьмую часть из «Реквиема». В последний раз слушал Сальери игру Моцарта, а на глаза наворачивались слёзы... Какие чувства раскрывает Моцарт через «Лакримозу»? – Добро и Зло. Моцарт, обреченный на смерть, одержал моральную победу. Как бы вы назвали эту часть «Реквиема»? «День, наполненный слезами». Страдающий человек, душа. У души страдание, а у нас – сострадание. Последняя страшная мысль Сальери – о словах Моцарта: «...гений и злодейство – две вещи несовместимые». Следовательно, отравив Моцарта, его противник доказал что? – что он-то, Сальери, не гений. Моцарт – добро, Сальери – зло. В чём раскрывается зрячее сердце Моцарта? Видит чужую боль, чувствует её, умеет передать музыкой. В чём божественность Моцарта? – Его музыка заставляет человека задуматься о чём? Как ты живёшь?	
5.	О, счастье! Звучит не-стареющий Моцарт!	Возвращаясь к теме: В чём сила музыки Курмангазы? Моцарта? – В красоте и правде, в понимании смысла жизни. Оба умеют осознать мир душой и сердцем, видят мудрость. Бог ли Моцарт? В чём? Какова красота его музыки? – Красота небесная. Бог ли Курмангазы? – Его красота земная. Где место образа музыки «Лакримоза»? – «Лакримоза» находится между землёй и небом, почему? – состояние души умершего, она поднимается к Всевышнему на «судный день». Пытается дать человеку возможность избрать свой путь. Мне понравились выступления... Домашнее задание: прочитать и проанализировать «Моцарт и Сальери» А.С. Пушкина. - Спасибо всем за урок, до свидания!	Ф. – коллективная. М. – музыкальная драматургия, музыкальные обобщения. П. – эмоциональная отзывчивость, словесно-образный.

Отбасылық құқық. Пунктуация

Оқу тобы: 2-курс, «П»-11

Сабақтың мақсаты: білім алушылардың отбасылық құқық пен пунктуация (тыныс белгілері) жайлы білімін арттыру; ілтипаттылыққа, ізденімпаздылыққа тәрбиелеу және жазу сөйлеу, ойлау қабілеттерін дамыту.

Сабақтың типі: тәжірибе.

Сабақтың түрі: аралас.

Сабақтың әдісі: баяндау, түсіндіру, әңгімелесу, лекция элементтері, сұрақ-жауап, пысықтау, бекіту.

Сабақтың көрнекілігі: интербелсенді тақта, үлестірімелі карточкалар.

Пәнаралық байланыс: құқықтану, математика

Сабақ барысы:

I. Ұйымдастыру кезеңі:

А) Студенттермен сәлемдесу;

Ә) Студенттерді тізім бойынша белгілеу;

Б) Дәрісхананың және студенттердің сабаққа дайындығын тексеру;

В) Студенттерге сабақтың мақсатын баяндау.

II. Үй тапсырмасын сұрау

Салалас құрмалас сөйлем мен сабақтас құрмалас сөйлем туралы анықтама, ережелерді сұрау. Өздері құрастырып келген мысалдарын қарап, тексеру.

III. Жаңа сабақ

Заңдық мағынасында **отбасы** дегеніміз — бұл некеден, туыстықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиелеуге алудың өзге де нысандарынан туындайтын және отбасылық қатынастарды нығайту мен дамытуға септігін тигізетін, мүліктік және мүлікке қатысты емес жекебастың құқықтарымен байланысқан

адамдар тобы. Отбасылық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы отбасылық құқық деп аталады. Отбасы — неке қатынастарын реттейтін негізгі нормативтік құқықтық акт Қазақстан Республикасының «Неке және отбасы туралы» Заңы болып абылады.

Неке — отбасын құрудың негізі болып табылады. Ерлі-зайыптылар арасындағы мүліктік және мүліктік емес жеке қатынастарды туындататын отбасын құру мақсатымен, заңда белгіленген тәртіппен тараптардың ерікті және толық келісімі жағдайында жасалған еркек пен әйелдің арасындағы тең құқықтық одақты неке деп түсінуіміз қажет. Егер неке тіркелмесе де, бірақ еркек пен әйел бірге тұрып, балаларын тәрбиелеумен айналысып жатса, мұны да отбасы деп айтуға болады. Егер кәмелетке толған балалары ата-анасымен бірге тұрып, оларға қамқорлық жасап, материалдық көмек көрсетсе, бұл да отбасы. Егер кәмелетке толған ағалары мен қарындастары ата-анасыз бірге тұрып, бір-біріне қамқорлық жасайтын болса, бұл да отбасы.

Отбасының түрлері

Толық және толық емес отбасы.

Отбасының толық және толық емес түрлері болады. Толық отбасында ата-анасы, балалары және әдетте, әкесі жағынан да шешесі жағынан да аға ұрпақ өкілдері — атасы мен әжесі болады.

Толық емес отбасы балалардың ата-анасының біреуінің ғана болуымен сипатталады. Соның өзінде балалардың ата-аналары ажырасқан болса, балалары соның қарамағында қалған ата-анаға екінші жағы балаларды және еңбекке жа-

рамсыз ерлі-зайыптыны бағып-қағу үшін алимент төлейді. Егер ерлі-зайыптылардың біреуі қайтыс болып, екіншісінің қарамағында кәмелетке толмаған балалары қалса, онда оған мемлекет жәрдемақы ретінде материалдық көмек көрсетеді. Сөйтіп, толық және толық емес отбасы да тең жағдайда заң және мемлекет арқылы қорғалады.

Неке мен отбасын қорғау

Неке мен отбасын қорғау екі түрде жүзеге асырылады: **юрисдикциялық және бейюрисдикциялық**. Біріншісінде – отбасының құқығы бұзылған немесе дауланатын құқықты қорғау жөніндегі өкілетті мемлекеттік органдарды қарастыру арқылы жүзеге асырылады. Бұлар сот, прокурор, азаматтық хал актілерін тіркеу (АХАТ) органдары, қамқоршылық органдары, ішкі істер органдары.

Екінші түрі – отбасының құқықтары мен мүдделерін қорғау жөніндегі азаматтар мен ұйымдардың іс-әрекеттері. Азаматтар бұл әрекеттерді мемлекеттік органдардан көмектесуді өтінбей-ақ өздері іске асырады. Мұндай іс-әрекеттерді – құқығын өзі қорғау деп атайды. Мысалы, құқығы бұзылған баланың ата – анасы тәртіп бұзушы баланың ата – анасымен кеңесіп, оған кешірім сұрауға ұсыныс жасайды және т.б.

Сот арқылы қорғау – отбасы құқығын қорғаудың бір түрі болып табылады. Бұл істе прокуратура, ішкі істер органдары, АХАТ органдары, тәрбиелік мекемелер, атқарушы органдар – әкімдіктер үлкен рөл атқарады. Мысалы, әкімдіктер ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау шараларын қолға алуға, ондай балалары есепке алуды ұйымдастырып, оларды отбасыларға орналастыруға көмектесуге міндетті. Ішкі істер органдары

баланы күштеп тартып алуға, сондай-ақ алимент төлеуден жалтарып жүрген адамдарды іздестіруге байланысты шешімдерді күштеп орындауға қатысулары мүмкін.

Ажырасу, талақ айту – некенің бұзылуы. Шарифат заңы бойынша некенің бұзылуына «талақ» деп үш рет айтса, жеткілікті болған. Ажырасу кезінде әйелі төркінінен әкелген жасауына өзі иелік етіп, күйеуі идда мерзімі біткенше оны асырап-бағуға міндетті болған. Бұл мерзім ішінде ерлі-зайыпты татуласса, онда ажырасу заңсыз болып саналады. Талақ екі рет айтылып, идда мерзімі өтсе, онда қайтадан неке қиылады, ал үш рет айтылса, онда әйелі басқа ерге некелесіп, одан ажырап, тек содан кейін ғана өз күйеуімен некелесе алады. Ажырасқанда кәмелетке жасы жетпеген балалар анасына қалдырылады. Дәстүрлі қазақ қоғамында ажырасу өте сирек кездескен. Себебі, әменгерлік институтының болуы, «әйел ерден кетсе де, елден кетпейді» деген дәстүрлі құқықтық сананың ырқы орынсыз неке бұзылуына, жетім-жесірлердің көбеюіне жол бермеген. Шарифатта да ажырасуды қолдамайды. Қазақстан Республикасында ажырасу мәселелері қолданыстағы неке және отбасы туралы заңдардың нормаларымен реттеледі.

Тыныс белгілері (не пунктуация) – тіл білімінде жазуға тән шартты белгілер жүйесі.

Қасиеттері

Тыныс белгілері айтайын деген ойды нақтылы, дәл түсінікті етіп жеткізу үшін, сондай-ақ баяндалмақшы пікірді ала-құла етпей, айқын білдіру үшін қолданылады. Бұл – тыныс белгілерінің басты қасиеті.

Тыныс белгілері сөздер тіркесі мен сөйлемдерді айтқанда, немесе оқығанда тілде байқалатын кідірісті де, дауыста

аңғарылатын әркелкі құбылысты да білдіреді. Бұл — тыныс белгілерінің қосымша қасиеті.

Жазба тілде болсын, сондай-ақ ауызе-кі тілде болсын тыныс белгілерін дұрыс қолдана білудің үлкен мәні бар. Тыныс белгілері мүлде қойылмаған, немесе дұрыс қойылмаған мәтінді сөйлемді түсінікті етіп оқу да, мағынасын түсіне білуде қиын. Тыныс белгілері дұрыс қойылмайтын сөйлемдерде ой күңгірттеніп, екі ұшты болып, тіпті сөйлем құрамындағы сөздер синтаксистік қызметі жағынан (бастауыш, баяндауыш, анықтауыш, т. б.) өзгеріске түсуі мүмкін.

Мысалы: *Бұл келген — сол Есіл бойындағы Қарасарт ауылының жиені, Жүсіп баласы Қожаш (С. Көбеев)*

Бұл сөйлемде есімше тұлғалы келген соң сызықша қойылмаса, келген сөзі бастауыш қызметін емес өзге мүше қызметін атқарған болар еді де, нәтижесінде сөйлемде берілетін ойға нұқсан келер еді.

Сөйлемдегі орналасуы

Тыныс белгілерді қою үшін үш түрлі белгі негізге алынады:

- сөйлемнің синтаксистік ерекшелігі;
- сөйлемнің мағынасы;
- сөйлемнің интонациясы.

IV. Сабақты пысықтау

Сабақты деңгейлік тапсырмалар арқылы өтеміз

I деңгей «Репродуктивтік». Сөйлемнің ішінен кәсіби сөздерді тауып, сөйлем мүшесіне талдау.

Құқықтану — арнаулы қоғамдық білімдер саласы. «Құқықтану» мамандығының мақсаты- түлектердің құзіретін әрі қарай дамытып, олардың қабілеттілігін қазіргі заман талабына сай деңгейде артыру. **Құқық дегеніміз** — мемлекет арқылы камтамасыз етілетін, әділеттілік туралы

адамдардың көзқарастарынан көрініс табатын, жалпыға бірдей міндетті нормалардың жиынтығы.

II деңгей «Алгоритм». Адамдар сөздерді орнына қойып, сөйлем құрастырыңыздар

Жеке құқық, отбасылық құқық, отырып, саласы бола, жүйесінде, қоғамдық ғылымдар, ие болады, ерекше орынға. Неке және отбасы, ана, әке және қорғауында болады, мемлекеттің, бала. Теңдігі, ерлі-зайыптылардың құқықтарының, отбасындағы. Өзара келісіммен, ішіндегі мәселелерді шешу, отбасы. Еркектер мен әйелдер үшін, белгіленеді, он сегіз жас болып, неке жасы.

III деңгей «Эвристика» Тест сұрақтарына жауап беріңіздер?

1. Еріндік, езулік дыбыстар араласып келген сөзді табыңыз.

- A) Құлын;
- B) Сараң;
- C) Еркін;
- D) Әдеп;
- E) Баға.

2. Ұяң дыбыстардың қатарын көрсетіңіз.

- A) м, д, з;
- B) р, х, з;
- C) б, ж, д;
- D) с, д, х;
- E) ғ, т, л.

3. Көмекші сөзді тіркесті табыңыз.

- A) Жазамын;
- B) Ермек үшін;
- C) Келді;
- D) Сиыршы;
- E) Әке.

4. Есім сөзден жасалған туынды зат есімді табыңыз.

- A) Азамат;
- B) Ұшқыш;
- C) Озат;
- D) Ойыншық;

Е) Суырма.

5. Болжалдық сан есімді табыңыз

А) Он бүтін бестен бір;

В) Тоғызыншы;

С) Алтау;

Д) Сегіздерде;

Е) Жетпіс бес.

6. Тәуелденіп келген сұрау есімдігін көрсетіңіз.

А) Ешкім, әлдеқашан;

В) Ғой, бірақ;

С) Кімім? Кіміңіз?

Д) Кейбір, біреу;

Е) Алма, нарық.

7. Қате қойылған тыныс белгісін анықтаңыз.

А) Мектепке қарай бар;

В) Сен-ақ ала бердің;

С) Сен түгіл өзіне қимайды;

Д) Ол кінәні өзінен іздейтін-ді;

Е) Аз-ба, көп-пе.

8. Жайылма сөйлемді табыңыз.

А) Күз түсті;

В) Жаңбыр көп жауды;

С) Қар еріді;

Д) Қоңырау соғылды;

Е) Сағат жүріп тұр.

9. Автор сөзіне тән анықтаманы белгілеңіз.

А) Біреудің сөзінің мазмұны;

В) Екі адамның сөйлескен сөзі;

С) Қанатты сөз;

Д) Біреудің айтқан нақты сөзі;

Е) Біреудің сөзін жеткізушінің сөзі.

10. Омоним болатын сөзді табыңыз.

А) Балшық;

В) Он бес;

С) Мұғалім;

Д) Ауыз;

Е) Сау.

V. Сабақты пысықтау. Кестені толтырыңыздар.

№	Тыныс белгілері	Нүкте (.)	Сұрақ белгісі (?)	Үтір (,)	Леп белгісі (!)	Қос нүкте (:)	Көп нүкте (...)
	Мысалдар						
1	Маңайда тірі жан көрінбейді						
2	Шіркін қандай керемет						
3	Менің бұл ісім сауап емес пе						
4	Қарашы мына бүлдіргенін						
5	Қайрат ақыл жүрек үшеуі ғылымға жүгініпті						
6	Жиналыста сөз сөйлегендер Асанов пен Қалиева						

VI. Сабақты бекіту

Суреттерді қатыстырып, сөйлем құраңыздар

1. Сөзжұмбақ

Сұрақтары:

1. Азаматтық құқықтың қағидасының бірі?
2. Грек тілінен аударғанда «Халық билігі» деп аталады?
3. Конституциялық құқық қоғамдық қатынастарды реттейтін әдістер?

4. Өте жоғарғы инстанциядағы істі қайта қарау мақсатында соттың шешіміне шағымдану.

5. Сайлаушының сайлауға келмеуі не деп аталады?

6. Мемлекеттік құқықты басқаша қандай құқық деп аталады?

2. Сөзжұмбаққа тиісті сандарды қойып, сөз шығарыңыздар

Т	Ү											
К				Л								
К				К								
				Б	А	Қ						
Д	Е	Р										
Б					Р							
				К								
					К	Ө	З					
					Қ	Ү	М	А	Л	А	Қ	
С			А									

VII. Үй тапсырмасы. Мына сөйлемдердің тыныс белгілерін қойып, мағынасын түсінідіріп беріңіздер.

Қыстың қары шылп шылп еріп көктем де келіп қалды Шатырдағы мұз да күннің шуағына жібіп тырс тырс жерге тамып тұр Ауыл адамдары сыртта гүбір гүбір етіп шауаларын істеп жүр Есік алдындағы төбетке дейін құйрығын бұралаң бұралаң еткізіп адамдардың жанында көктемнің келгенін сезінгендей Мектептен тараған оқушылар күн шуағына сылқ сылқ күліп үйлеріне қарай бет алуда

VIII. Білімгерлерді әділ бағалау

Білімгерлерді деңгейіне қарай әділ бағалау.

IX. Қорытынды

Заңдық мағынасында **отбасы** дегеніміз — бұл некеден, туыстықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиелеуге алудың өзге де нысандарынан туындайтын және отбасылық қатынастарды нығайту мен дамытуға септігін тигізетін, мүліктік және мүлікке қатысты емес жеке бастың құқықтарымен байланысқан адамдар тобы. Отбасылық қатынас-

тарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы отбасылық құқық деп аталады. Отбасы — неке қатынастарын реттейтін негізгі нормативтік құқықтық акт Қазақстан Республикасының «Неке және отбасы туралы» Заңы болып абылады.

Тыныс белгілері (не пунктуация) — тіл білімінде жазуға тән шартты белгілер жүйесі.

Қасиеттері

Тыныс белгілері айтайын деген ойды нақтылы, дәл түсінікті етіп жеткізу үшін, сондай-ақ баяндалмақшы пікірді ала-құла етпей, айқын білдіру үшін қолданылады. Бұл — тыныс белгілерінің басты қасиеті.

Тыныс белгілері сөздер тіркесі мен сөйлемдерді айтқанда, немесе оқығанда тілде байқалатын кідірісті де, дауыстаанғарылатын әркелкі құбылысты да білдіреді. Бұл — тыныс белгілерінің қосымша қасиеті.

Бахыт Сайлаубаевна АҚМУРЗАЕВА,
Байқоңыр «Космос» колледжінің
«жалпы пәндер» оқытушысы.
Қызылорда облысы

Құстар – біздің досымыз

Білім беру саласы: «Қатынас», «Таным».

Бөлімі: Тіл дамыту, құрастыру (аралас)

Мақсаты: Құстардың қысқы тіршілігі және қыстайтын құстар туралы түсінік беру. Құстардың сыртқы пішіні туралы балалардың білімдерін тиянақтау. Құстарға деген сүйіспеншілікке, қызығушылыққа құстарға қамқорлық жасауға,

күтіп баптауға тәрбиелеу. Дыбыстарды анықтап, нақты айтқызу. Логикалық ойлауын, тілін, сөздік қорын, есте сақтау қабілетін дамыту.

Керекті құралдар: құстар суреті, геометриялық пішіндер, т.б.

Әдіс-тәсілі: әңгімелесу, түсіндіру, көрсету, бекіту, мадақтау, қорытындылау.

Іс-әрекет кезеңдері	Тәрбиешінің іс-әрекеті	Балалардың іс-әрекеті
Себепті-қозғаушылық	I. Жылулық шеңбері:	Амансың ба, Көк Аспан, Амансың ба, Жер Ана, Амансың ба, достарым, Міне менің қолым бос, Жылуыма жылу қос. Балалар шеңберге тұрып, амандасады.
Ұйымдастыру-ізде-нушілік	Шанамен сырғып желетін, Шаңғы коньки тебетін. Аққала жасап ойнайтын, Қай мезгіл деп ойлайсың? - Қыста күн қандай болады? - Дұрыс айтасындар балалар, біз қалай киінеміз? - Қыс мезгілінде далада не жауады? - Жарайсындар, балалар, далада қар жауады, енді қане орнымыздан тұрып, осы сиқырлы қарлардың жерге қалай түсетінін көрсетейікші. - Жарайсындар, енді орынымызға отырамыз. Балалар, ал сендер қыс мезгілі туралы тақпақ білесіңдер ме? - Балалар, сендер қандай құстарды білесіңдер? - Құстар – біздің досымыз. Құстардың табиғатқа келтіретін пайдасы көп. Олар өсімдіктерді, ағаштарды зиянды жәндіктерден, құрттардан тазартады. - Балалар, біреудің әндеткен даусы естіледі ғой. Дауыс естіліп тұрады.	- Қыс мезгілі. - Суық, боран, аяз болады. - Жылы киінеміз (тонымызды, аяқ киімізді, бас киімімізді киіміз) - Қар жауады. Балалар қолдарын көтеріп, айналып, қолдарын төмен түсіреді. Аппақ даламыз, Көңілді боламыз, Шанамен ойнаймыз, Бақытты баламыз - Қарға, торғай, сауысқан, аққу, көгершін.

	Бір уақытта есік қағылады. (Тық-тық-тық) - Бұл кім екен? Торғай қонаққа келу. - Міне, бүгін бізге Торғай қонаққа келіп отыр. Мен сендерге жұмбақ жасырайын: Балалармен таңдасып, Жазда бақты қорғайды. «Шик-шик» дейтін даусы бар, Бірақ өзі ұшады. - Бұл не? Қане, ойланамыз. - Өзі ағаштың басында отырады, ұшады. - Торғай қандай құс? - Біз оны қайдан көрдік? - Дұрыс айтасындар, енді торғайды жақыннан көрейікші. Торғайдың көзі, тұмсығы, қанаты бар, жүні жұмсақ екен. - Қане балалар, бәріміз бірігіп «Торғай» деп айтайықшы. - Ал кім торғай туралы тақпақ біледі? - Торғай қалай дыбыс шығарады? - Өте жақсы, балалар. Енді, балалар, мен сендермен бір ойын ойнағым келіп тұр. Ойын: «Жақсы, жаман» Мақсаты: Жаман әдеттерден аулақ болуға, жақсы-жаманды ажыратып, қоршаған ортаға қамқор болуға тәрбиелеу. - Гүлдерге су құйған жаман ба? - Достарыңды ренжіткен жақсы ма? - Үлкенге көмектесу жақсы ма? - Құстарға ұя жасау жақсы ма? - Міне тамаша, балалар, сендер ненің жақсы, ненің жаман екенін білесіңдер. Тілге жаттығу. -ға, -ға, -ға Ұшып келеді қарға. -ай, -ай, -ай Міне кішкентай торғай. Балалар, енді біз торғайдың қыс мезгілінде, далада тонып қалмауы үшін оған ұя жасап берейік. Ол үшін үстел үстінде тұрған геометриялық пішіндерді	Барлығы үнсіз тыңдай қалады. - Торғай - Торғай – кішкентай құс. - Даладан, серуенде жүргенде көрдік. - Торғай Торғай, торғай торғайсың, Жақын келіп қонғайсың, Жем шашайын тойып ал, Сонда аязға тоңбайсың. Ұя жасап тақтайдан, Талға апарып байладым. Дала құсының шаттанған, Күттік қашан сайрауын. Тас атқылап құстарды Қуалауға болмайды. Қамқор болып, жем салып, Барлық бала қорғайды. - Шик-шик. - Жақсы. - Жаман. - Жақсы. - Жақсы. Балалар қайталап айтады. Қар жауады оң жақтан, Қар жауады сол жақтан, Қар лақтырып ойнасақ, Су болады қолғаптар.
--	--	---

	кұрастырып, ұя жасаймыз. Торғайға ұя жасау. - Балалар, міне торғайға ұя жасап бердік, бізге торғай рахметін айтып жатыр. Енді торғаймен бірге серігіп алайық. Серігіу сәті:	
Рефлексиялық-айқындағыш	- Міне, балалар біз бүгін қыста қалып қойған торғай деген құспен таныстық, ұя жасадық, енді біздің торғайымыздың қарны аш болар, біз не береміз. - Дұрыс айтасындар, енді қолымызға мына тұрған ыдыстағы жем мен нан қоқымын алып торғайлардың қонатын астауына барып себейік және су құйайық. Торғай рахметін айтып ұшып кетеді Торғаймен қоштасу. - Балалар, көрсетіндерші, торғай қалай тамақ ішеді. - Ал қалай су ішеді?	- Нан қоқымын, жем, су беру керек. Балалар торғайдың астауына жем сеуіп, суды құяды. - Сау бол, Торғай. - Тұмсығымен. - Басын көтеріп су ішеді.

Күтілетін нәтиже:

Не білді: Қыстап қалатын құстар жайлы білді.

Не алды: Құстардың табиғатқа келтіретін пайдасы бар екенін біліп алды.

Не жасай біледі: Құстарға ұя жасап, қамқорлық жасай біледі.

Динара Ерланқызы

БАЙМАГАМБЕТОВА,

№19 «Балбөбек» балабақшасының

тәрбиешісі.

Астана қаласы

Болашаққа ұмтылыс

Тіл білу әлемді тануға, өзге ұлттармен қарым-қатынас орнатуға, мансапқа қол жеткізуге көмек беретін арнайы көпір іспетті. Ел Президенті оқушылар алдында сөйлеген сөзінде шет тілдерді меңгерудің маңыздылығын атап өтті. Қазіргі таңда осы мәселе төңірегінде мемлекеттік тіл ретінде — қазақ тілі, өзара қарым-қатынас тілі ретінде — орыс тілін және де жаһандық экономикаға кірігу тілі ретінде шет тілі, яғни ағылшын тілі қолданылуда.

Қазақстанның экономикасының дамуына бірден-бір ықпалын тигізетін техникалық бағыттағы мамандықтар. Қазіргі таңда кәсіптік-техникалық мамандар өте тапшы болып отыр. Осы бағытта №21 кәсіптік лицейі заман талабына сай мамандар дайындауда. Лицейде оқушылар білім алумен қатар мамандық та алып шығады. Бұл олардың болашағына жарқын жол ашады.

Еліміздің болашағы үшін бүгінгі заманға сай, зерделі, ой-өрісі жоғары,

білім мен тәрбиені егіз емген, жаны ізгі, жан-жақты, әр саладан хабардар тұлғаны қалыптастыру әр мұғалімнің борышы. Осы мақсатта №21 кәсіптік лицейінде «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте. Зная другие языки, не забывай о родном языке. Know all other languages, but respect yours» атты тілдер апталағы болып өтті. Бұл апталықтың негізгі мақсаты жаңа технологияларды пайдалана отырып, шет тілдерінде сөйлеу мен эстетикалық тәрбиені ұштастыру арқылы үш тілді — қазақ, орыс және ағылшын тілдерін жетік меңгерген, интеллектуалды, шығармашылықпен жұмыс істейтін қабілетті жастарды анықтау және оларды қолдау, тілдік қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырып, көп тілді меңгерген тұлғаны тәрбиелеу, ұлттық патриотизмді нығайту және өзге халықтардың мәдениеті мен тілін құрметтеуді насихаттау.

Шет тілдер апталығы 6 күнге жоспарланып, интерактивті тақта қолдануымен өтті. Апталыққа I-II-III курс оқушылары қатысты. Аптаның алғашқы күні кезекті шерумен ашылып, жалғасты. Екінші күні шығарма жазу сайысы өтіп, үздік шығармалар анықталды және оқушыларға таза, қатесіз және ұқыпты жазылған дәптерлерді басқа оқушыларға үлгі етіп көрсету арқылы өзін-өзі тәрбиелеуге, ұқыптылыққа, сауаттылыққа және де өз-ойын еркін жеткізе білуге баулу бағытында орыс тілі және орыс әдебиеті пәндері бойынша «Үлгілі дәптер» көрмесі ұйымдастырылды. Келесі күні орыс тілінде «Что? Где? Когда?» атты танымдық сайыс оздырылды. Бұл сайыстың мақса-

ты кәсіптік білім мен арнайы білімді ұштастыра отырып, оқушылардың таным көкжиегін кеңейту. Апталықтың төртінші күні жоспар бойынша «Вдохновение» атты әдеби кеш оздырылды, бұл кеште оқушылар қазақтың ұлы ақыны — Абай Құнанбаевтың, орыстың ұлы ақындары — А.С. Пушкин, М.И. Цветаева, М. Горький және ағылшын әдебиетін әлемге танытқан — Уильям Шекспирдің шығармалары мен өлеңдері, ақын-жазушыларға арналып дайындалған баяндамалар оқылды. Кештің мақсаты шет тілдерді үйренумен қатар, әлем әдебиеті өкілдерін кеңірек танып, олардың шығармаларын оқу арқылы мәнерлі оқуға және өзге елдің тілін, мәдениетін құрметтеуге насихаттау. Бесінші күні үш тілде «Полиглот» оқу-танымдық сайысы өтті. Бұндағы мақсат оқушылардың алтын тұғыры ана тілінің деңгейін әрі қарай көтеріп, шет тілдерінде еркін сөйлеу дағдысын қалыптастыру болды. Нәтижесінде сайыс жеңімпазы, «Лицей полиглоты» болып I курс оқушысы Маренов Нұрсұлтан атанды. Апталықтың соңғы күні жабылу салтанаты және марапаттаумен аяқталды. Апталық нәтижесінде оқушылардың тіл мәдениетінің артуымен қатар эстетикалық тәрбие, яғни қоршаған ортаға, табиғатқа деген сүйіспеншілігі, пәндерге деген қызығушылығы артты.

Балауса АШИКОВА,
№21 кәсіптік лицейінің
ағылшын тілі пәні мұғалімі.
Қаратөбе ауданы,
Батыс Қазақстан облысы

Дарынды жас шахматшылар

Біздің еліміздің болашағы зияткерлік қабілеттерді, сыни ойлауды, шексіз әуесқойлықты меңгерген жас қазақстандықтардың қолында. Келешек тізгінді ұстайтын жастарымыз. Қазақстанның болашағы — қабілетті және дарынды оқушыларда.

Осындай оқушыларды біріктірген ойын шахматтан Тобыл өңірінде өтті. Новиков Виктор Николаевичке орай жасөспірімдер арасында шахматтан жарыс өткізілді. Жарысқа аудан, қалалармен 12-14 жас шахматшылар қатысты. Шахмат ойынына барлығы 28 команда бойынша 56 оқушы өзара сынға түсті. Жарыс жекелей және командалық түрде өтті.

Шахмат ерекше ойынның бір түрі дейміз және спорт өнері. Шахмат ойыны арқылы балалар ерлікке, батылдыққа, ептілікке, тапқырлыққа талпынады. Қандай спорт ойыны болмасын, өзінің қиынды-

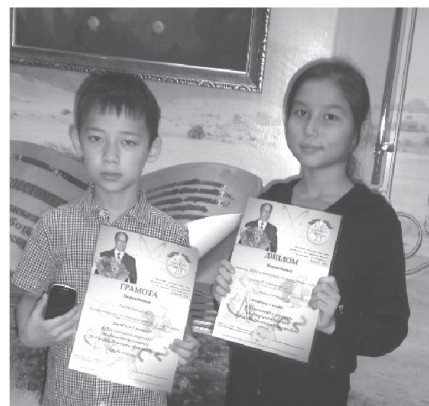
ғы мен қуанышы бірге жүреді. Ойынға қатысып, жеңіске жетіу үшін қаншама балалар еңбек етіп үйрену керек.

Осы жарыста өзінің табандылығымен, шыдамдылығымен, ерік-жігерімен ерекшеленген **Ы. Алтынсарин** атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернатының 6 «б» сынып оқушылары **Жолдыбаев Диас** және **Хамзина Меруерт** жүлделі I орынға ие болды. Өрендеріміз **Жолдыбаев Диас** «Самсунг» ұялы телефонымен марапатталды.

Қалалық шахмат клубында екі күнге созылған қалалық турнирге қатысып, шахматшылар арасында да **Жолдыбаев Диас**, **Хамзина Меруерт** және **Смағұлов Дінмұхамед** өз қабілеттерін көрсетіп, бірінші орын жеңімпазы атанды. Жас шахматшыларымыз грамота, теледидар сыйлығына және кубок жүлдегері орындарына қол жеткізді.

Болашақта зор үміт күттіретін **Ы. Алтынсарин** атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернатының жас шахматшыларына **Дінмұхамед**, **Меруерт**, **Диасқа** қазақтың көк туын биіктерден желбіретіп, еліміздің мәртебесін өсіріп, жеңісті жолдан жаңылмай, жемісті нәтиже берер деген сенімдеміз.

Бақытгүл Қадыржанқызы
БАЙДАУЛЕТОВА,
Ы. Алтынсарин атындағы дарынды
балаларға
арналған мектеп-интернаты тәрбиешісі.
Павлодар қаласы

Учитель XXI века

Динамичность происходящих в современном мире перемен обусловила необходимость переосмысления основополагающих принципов функционирования мировых систем образования. В настоящее время в сфере образования общепризнана равная значимость процессов формирования у обучающихся как актуальных знаний, так и соответствующих практических навыков. Ожидаемыми результатами обучения являются готовность учителей к обучению учеников тому, как учиться и сформированность их как независимых, самомотивированных, увлеченных, уверенных личностей с развитым критическим мышлением, проявляющих компетентность в цифровых технологиях. Как утверждал Стронг «Стержневой фигурой в совершенствовании деятельности школ и обеспечении успешности обучения учеников является личность учителя».

Какие принципы лежат в основе моей педагогической философии? Что самое главное для меня как учителя, работающего в 21 веке? Перед современным школьным образованием стоят масштабные задачи модернизации и инновационного развития, значительно расширяется сфера действия и назначение педагога. Сегодня в условиях изменяющихся запросов личности и семьи, ожиданий общества и государства в сфере образования, я, как учитель, осознаю, что, безусловно, должна дать детям больше, чем просто знания, сформировать намного больше, чем просто умения и навыки. Ведь от меня зависит будущее моих учеников,

то, какой курс примет каждый из них в жизни, какими принципами будет руководствоваться, какие цели станут приоритетными, смогут ли они, мои сегодняшние школьники, стать высочайшими мастерами своего дела, патриотами своей Родины. Я просто обязана научить детей понимать мир, в котором они живут, осознавать свою роль и значимость в этом мире, подготовить моих воспитанников к решению проблем, связанных с разными сторонами реальной жизни, к самоопределению и саморазвитию в изменяющемся современном обществе. Работаю так, чтобы способствовать не только накоплению знаний, умений и навыков, а развитию личности организованной, всесторонне развитой, умеющей применить полученные на уроках умения и знания в практической деятельности. Новое содержание, новые идеи, новые технологии использую для реализации поставленных задач. Считаю важным то, что мои ученики научились мыслить, оценивать, анализировать, сопоставлять, обобщать, раскрывать себя прямо сейчас, на школьной скамье.

Интерес к учению возникает у учеников не только от увлекательности моих рассказов, но и как результат совместной деятельности самих учеников. Учить детей учиться – важнейшая задача любого педагога. Вслед за известными педагогами считаю, ученик должен стать творцом своей деятельности. Поэтому стараюсь строить обучение так, чтобы ребенок, прилагая усилия, преодолевал небольшие трудности, добивался

ся результата, тогда его роль в обучении будет деятельностной, а результат более радостным. Ведущую роль в моей работе играют творческие методы обучения. В арсенале инновационных педагогических средств и методов особое место занимает исследовательская творческая деятельность. В своей работе я приучаю своих учеников к самому слову «исследование», «исследуем». Исследуя, мы задаем себе вопрос и ищем на него ответ, наметив план действий, описывая основные шаги, наблюдая, экспериментируя и сделав вывод, фиксируем результаты. Главное для меня как педагога — увлечь и «заразить» детей, показать им значимость их деятельности и вселить уверенность в своих силах. Как говорил Януш Корчак: «Пусть ребенок ищет, только бы не заблудился, пусть карабкается, только бы не упал, пусть корчует, только бы не поранил рук, пусть борется, только осторожно». Сегодня я могу сказать, что многие мои ученики достигли отличного и хорошего уровня знаний, сумеют свои знания в дальнейшем применить на практике. Учатся жить в коллективе, что дается не всегда просто, ведь многие дети единственные, избалованные родителями.

«Если учитель имеет любовь к делу — он хороший учитель. Если учитель имеет только любовь к ученику, как отец, мать — он будет лучше того учителя, который прочел все книги, но не имеет любви ни к делу, ни к ученикам. Если учитель соединяет в себе любовь к делу и к ученикам он — совершенный учитель» (Л.Н. Толстой).

Учитель XXI века — это человек, который имеет профессиональный опыт; в совершенстве знает свой предмет и методи-

ку его преподавания; обладает высоким уровнем методологической культуры; занимается самообразованием; справедлив и ровен в общении со всеми учащимися, эмпатичен, знает верный выход из любой педагогической ситуации и может преодолеть любую сложность, как в обучении, так и в воспитании школьников. Учебная деятельность должна быть импровизацией, насыщенной интересными фактами и осмысленной. Тогда тебя слушают, а ты, замечая, как у ребят загораются глаза, начинаешь работать еще лучше. Каждый урок для ребенка должен стать ожиданием чуда, до которого он сможет прикоснуться своими мыслями, чувствами, взглядами.

Считаю, что самое ценное качество педагога — это увлеченность. Мне повезло, обучаясь на курсах я встретила немало увлеченных учителей. Мы говорили о разных вещах, что-то я поддерживала, с чем-то не соглашалась, но я заметила, как у всех у них одинаково горят глаза, когда они рассказывают о своем деле. Увлеченный учитель — учитель, который получает удовольствие от своего дела, и для которого вся школьная жизнь освещена радостью творчества. Каждый день я наслаждаюсь общением с моими учениками, их любовь согревает душу, энергия придает сил. Я радуюсь, потому что вижу результаты своего труда. Я счастлива, потому что отдаю знания, и тепло своей души, приношу пользу.

Ж. АСКАРОВА,
учитель казахского языка и литературы
Красноярской средней школы №2
г. Кокшетау
Акмолинской области